

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

Universitätsbibliothek Paderborn

Ceremonien Van Den Heylighen Dienst Der Misse Bethoont Vyt De H. Schriftvre Ende De HH. Ovt-Vaders vande eerste 400. ende volghende jaeren

Hazart, Cornelius

Antwerpen, 1661

Het Eerste Deel. Bewys Uyt De Heylighe Ovdv-Vaders Van De Eerste
Vier-Hondert Jaeren.

urn:nbn:de:hbz:466:1-34059

HET
EERSTE DEEL.

B E W Y S
UYT DE HEYLGHE
O V D T - V A D E R S

V A N D E
E E R S T E V I E R - H O N D E R T
J A E R E N .

Wordt verthoont de over-een-kominghe van de Ceremonien, die de H. Roomsche Kercke nu ter tijdt noch ghebruyckt inde Missē, met de Ceremonien, die inde Kercke ghebruyckt zijn gheweest de eerste 400. jaren.

Den Priester.

Beghint de Missē van't teecken des H. Cruys.
Soo gherupghen dat-men t'haren tijde ghedaen heeft :

Den H. Augustinus, *Anno 420.*

Tract. 118. in Ioann.

VV At is het teecken Christi, 'twelck een ieder bekenet is / anders als het Cruys Christi? welck teecken / ten zy dat het ghebruyckt worde / ofte op de vooz-hoofden der Ghelobighe / ofte over het water / dooz het welck sy herbozen worden / ofte over de olpe / dooz de welke sy ghesalft worden / ofte over het Sacrificie, met het welck sy gheboedt worden / niet van alle dese dinghen wordt weertijck volbracht.

Quid est, quod omnes noverunt, signum Christi, nisi crux Christi? quod signum, nisi adhibeatur sive frontibus credentium, sive ipsi aquæ, quæ regenerantur, sive oleo, quo chrismate unguuntur, sive Sacrificio, quo aluntur, nihil eorum ritè perficitur.

Ter-

Tertullianus, Anno 230.

Lib. de Coronâ milit. cap. 3.

Ad omnem pro-
gressum, atque pro-
motum, ad omnem
aditum, & exitum.
ad vestitum, & cal-
ceatum, ad lavacra,
ad mensas, ad lumi-
naria, ad cubilia, ad
sedilia, quaecumque
nos convectatio ex-
ercet, frontem Crucis
signaculo terimus,

Wij teekenen ons booz-hoofst met het
teecken des Cruys, booz alle booztgaangh ende
voertinge / booz alle uytgaangh ende ingangh /
booz het kleeften / booz den eten / booz het slaep-
pen / booz het sitten / ende ten lesten booz al
dat wy doen.

Den H. Cyrillus Hierosolymitanus, Anno 365.

Catech. 13.

Non pudeat nos
Crucifixum confite-
ri, sed in fronte con-
fidenter, signaculum
Crucis, digitis impri-
matur: Et in aliis
omnibus crux fiat; in
panibus comedendis,
in poculis bibendis,
in egressu, & ingres-
su, ante somnum, re-
cumbendo, & sur-
gendo, eundo, &
quiescendo.

En laet ons niet beschaemt wesen den Ge-
crupsten te belijden / maer laet ons met be-
troutwen / op ons booz-hoofst met de vinghe-
ren drucken het teekken des Cruys: Ende
dat men het Cruys maecte in alle andere
dinghen: In het eten / drincken / uytgaen / in-
gaen / booz den slaep / in't ligghen / in't op-
staen / in't gaen / in't rusten.

NOTA: Tertullianus seght, dat de Christenen van
sijnen tijdt, (dat is, over vierthien hondert ende ne-
ghen-en-twintigh jaren) voor al dat sy deden, haer
teeckenden met het teekken des Cruys op haere
voor-hoofden: Cyrillus Hierosolymitanus, over twaelf
hondert ende vijf-en-dertigh jaeren, seght, dat voor
alle dinghen, op ons voor-hoofst, met de vingheren
moet ghedrukt worden het teekken des Cruys. Wat
superstie kan het dan wesen, als wy oock onse Misse
beghinnen van dit teekken?

Den Priester

Seght: Introibo, &c. Ick sal in gaen tot den
Auaer Godts.

Dien aer Antw. Tot Godt die mijne seught ver-
blijdt.

Soo schrijft inijnen tijdt gheschiedt te zijn

Den

over-een-komende met die vande eerste 400-jarē. 13

Den H. Ambrosius, Anno 374.

Lib. 4. de Sacram. cap. 2.

Komt ghy begheerigh tot den Altaer / op dat ghy het Sacrament soudt ontfanghen; uwe siele sal segghen: Ick sal in-gaen tot den Altaer Godt: Tot Godt die mijne seught verbljdt.

Veniebas desiderans ad Altare: ut acciperes Sacramentum, dicit anima tua: Introibo ad Altare Dei.

Ad Deum qui latet, sicut juventutem meam.

Den Priester

Belijdt sijne sonden / oft seght den Confiteor, kloppende op sijne borst. Soo heeft ons in sijne schriften achter-gelaten:

Den H. Augustinus, Anno 420.

Sermone 8. de verbis Domini.

Soo haest als dit woordt vanden Leser ghehoort is ghetweest: Ick belijde u Vader: terstondt hebt ghy-lieden gheklopt op de borsten.

Mox ut hoc verbū sonuit Lectoris: Confiteor tibi Pater, pectora turadistis.

Den Priester

Seght: Kyrie eleison in't Grieksch / dat is te segghen: Heere ontfermt u onser. Soo getuyght:

Den selven H. Augustinus, Anno 420.

Epistola 178.

Van alle Latijnsche / ende upt-landtsche Partien / wordt inde Griekschsche taele ghebeden: Heere ontfermt u onser.

A cunctis Latinis, ac Barbatis, Græcā linguā rogarut: Domine miserere.

Den Priester

Seght den Lof-sangh der Enghelen Luc. 2. Gloria in excelsis Deo, &c. dat is te segghen: Glozje zy aen Godt inden alder-hooghesten. Soo schrijft:

Te.

Telephorus, Anno 142.

Epistolâ ad omnes Fideles.

Angelicus hym-
nus, Missarum in so-
lenniis recitandus
est.

Den Enghelschen Vof-sangh moet op-
ghesepdt worden inde solemmitteyten der Mis-
sen.

Den Priester

Seght: Dominus vobiscum, ofte Pax vobis: dat
is / de Heere zy met u-lieden / ofte / Vrede
zy met u-lieden. Soo verhalen dat-men
t'haren tijde ghedaen heeft:

Soter apud Gratian. Anno 175.

De Consecratione dist. 1.

Cum pluraliter ab
eo (Sacerdote) dici-
tur: Dominus vo-
biscum, convenit ut
ipsi respondeatur.

Als in't ghemeyn vanden (Priester) ghe-
sepdt wordt: Dominus vobiscum, de Heere zy
met u-lieden / 'tis betaemlijck dat-men hem
antwoorde.

Den H. Joannes Chrysoftomus. Anno 398.

In cap. I. ad Colossens. hom. 3.

In ecclesiis pacem,
in precationibus, in
supplicationibus, in
prafationibus semel,
arque iterum, ac ter-
tio. & sæpe eandem,
qui ecclesiæ præest,
impertit, dicens:
Pax vobis.

Den obersten vande Kercke wenscht dick-
wils peys / segghende: Pax vobis: Peys zy
met u-lieden: Dese peys wenscht hy eens /
tweemaal / dzy mael / ende dickwils inde kerc-
ken / inde ghebeden / inde booz-reden / &c.

Den Priester

Seght: oremus, dat is / Laet ons vidden. Soo
leeren:

Den selven H. Joannes Chrysoft. Anno 398.

Homilia 61. ad Populum Antioch.

Dum profertur
Sacrificium, dem
Christus immolatur,

Als het Sacrificie voort ghebracht wordt /
als Christus gheslagh-offert wordt / ende het
Lanz

over-een-komende met die vande eerste 400. jarē. 15
Nam des Heeren/ als ghy sult ghehoort heb-
ben Oremus, Laet ons bidden/ denckt dat den
Hemel van hoven open gaet/ ende de Enghe-
len af-daelen.

& Ovis Dominica,
cum audieris, Oremus,
supernè cælum ape-
riri cogita, & Ange-
los descendere.

Den H. Augustinus. Anno 420.

Epistolâ 107.

Als ghy den Priester Godts het volck
hoort verwecken aen den Altaer/om te bid-
den/ &c.

Quando audis Sa-
cerdotem Dei, ad Al-
tare exhortantem
populum Dei, orare
&c.

Den Priester

Leest de Collecten, dat is/ de ghebeden/ die van
hem saemen met de heele vergaderinghe/
Godt worden op-ghedraghen / ende daer-
om ghenoemt worden Collectæ, ofte Ghe-
beden die saemen ghedaen worden. Soo
hebben ons achterghelaten:

Den H. Justinus, Anno 150.

Apologiâ 2. sub finem.

Op den Sondagh komen saemen in eene
plaetse/ alle die inde steden woonen / oft op
de doopen/ . . . Ende wy bidden eenpaerlijck, en-
de onse ghebeden ghesloten zijnde / worden
gheoffert broodt/ wijn/ ende water.

Die, solis qui dicitur
omnes qui in oppi-
dis, vel agris moran-
tur, unum in locum
conveniunt. . . .
comprecamur, conclu-
sisque nostris preci-
bus, panis, vinumque,
& aqua offeruntur.

Tertallianus, Anno 230.

In Apologetico cap. 38.

Wy komen saemen inde vergaderinghe/
ende wy bidden voor de Keyserz/ ende haere
dienaren/ &c.

Coimus in cælum,
& congregationem,
oramus pro Impera-
toribus, pro ministris
eorum, &c.

Den H. Chrysofomus, Anno 398.

Homilia 18. in 2. ad Corinth.

Daer worden ghemeyne ghebeden gedaen
vanden Priester/ ende van het volck.

Communes preces
à Sacerdote, & popu-
lo fiunt.

Deu

Den Priester

Leest den Epistel, dat is/ eene lesse ghetrocken oft uyt de Propheten / oft uyt de brieven van d'Apostelen. Soo leeren dat-men t'haren tijde ghedaen heeft:

Den H. Justinus, Anno 1.

Apologia 2.

Die Solis cætus sunt, ubi Apostolorum, Prophetarumque litteræ præleguntur.

Op den Sondagh worden vergaderingen ghehouden/ alwaer booz-ghelesen worden de scriften vande Apostelen, ende Propheten.

Tertullianus, Anno 230.

In Apologetico cap. 38.

Postea cogimur ad divinarum Scripturarum commemorationem.

Daer naer worden wy vergadert tot de verhalen van de goddelijke Schriften.

Den H. Chrysostomus, Anno 398.

Homilia 4. in Epist. ad Thessal.

Epistolæ quotidie, de caelo venientes, leguntur.

Ons worden daghelijck booz-ghelesen brieven uyt den hemel ghesonden.

NOTA: Dat Chrysostomus hier spreeckt vande scriften der Propheten, ende Apostelen, ende van eene openbaere voorlesinghe der selver inde Kercken.

Den Priester

Seght op sekere tijden ende daghen dez jaers/ Alleluya. Soo schrijven:

Den H. Augustinus, Anno 420.

Epist. 119. cap. 15.

Omnibus diebus Dominicis, ad Altare Alleluya canitur.

Alle Sondaghen singht-men aen den Altaer/ Alleluya.

Den

over-een-komende met die vande eerste 400. jarē. 17

Den H. Hieronymus, Anno 390.

In Rescripto ad Damasum, Tom. 3. Concil.

Ober al/ daer den Godt / ende mensch met
heerlijcke stemme ghepredickt woꝝdt / dat-
men daer altydt by-voeghe Alleluya, met alle
de Psalme

Vbi Deus & homo
honorabili voce pr-
dicatur, Alleluya
semper, cum omni-
bus Psalmis affigatur.

Den Priester

Leest het Euangelie. Soo hebben ons in ha-
re schriften achterghelaten dat-men in ha-
ren tydt ghedaen heeft:

Den H. Cyprianus. Anno 250.

Lib. 2. Epist. 5.

Maec de verheven woꝝden/ dooꝝ de welsche
het lijden Christi woꝝsepdē tē. (NOTA, dat is nae
den Epistel, oft het lesen der Propheten) verdsende
(Aurelius) te lesen het Euangelium Christi.

Post verba subli-
mia, quae Christi
martyrium sunt prae-
locuta, merebatur
(Aurelius) Euanga-
lium Christi legere.

Concilium Laodicense, Anno 368.

Canone 16.

Op oꝝrdeelen dat-men op de Saterdagē
de Euangelien moet lesen, met andere Schrif-
ten.

Sabbathis Euan-
gelia cum aliis Scriptu-
ris legenda esse cen-
sensus.

Den H. Hieronymus, Anno 390.

Epistola adversus vigilantium.

Dooꝝ alle de kercken banden Oosten / als
het Euangelie ghelesen wordt, woꝝden by klaren
daghe lichten ontfleken.

Per totas Orientis
Ecclesias, cum legen-
dum est Euangelium
luminaria accendun-
tur. Sole jam rutilan-
te.

Den H. Augustinus. Anno 420.

Du isser tusschen gekomen de solemnitēte
van heylighe daggen / op de welke-men
moet

Nunc interposita
est solemnitatis san-
ctorum dierum, quae

*hu certus ex Ewange-
lio lectiones oportet in
Ecclesia recitari, quia
ita sunt annua, ut a-
lia esse non possint.*

18 Ceremonien vande Misse inde Roomsche Kercke,
moet sekere lessen uyt het Euangelie inde Kercken
op segghen, de welke op die daghen jaerlijck
soo worden ghelesen / dat men gheen andere
inde plaetse en magh stellen.

Den Priester

Leest het Symbolum, oft den Credo, dat is / het
Gheloobe : Soo gherupght in dien tyde
gheschiedt te zyn ;

Concilium Toletan. III., Anno 589.

Capitulo 2.

*Sancta constituit
Synodus, ut per om-
nes Ecclesias Hispa-
niae, vel Gaeciae, se-
cundum formam O-
rientalium Ecclesia-
rum, Concilij Con-
stantinopolitani, hoc
est, centum quinquaginta
Episcoporum,
Symbolum Fidei reci-
tarent.*

Het H. Concille ordonneert / dat men dooz
alle de Kercken van Spaignien / oft Gallien
sal op segghen het Symbolum des Gheloofs,
volghens de wijze vande Oostsche Kercken
van het Concille van Constantinopelen / dat
is / van hondert vijftigh Bisschoppen / &c.

NOTA : Dit Concilie van Toledo en is niet ghe-
houden gheweest de eerste vier hondert jaren , maer
het seght, dat het sulcks stelt nae de wijze van 't Con-
cilie van Constantinopelen , 'twelck ghehouden was
100. jaren te voren, dat is in 't jaer 381.

Den Priester

Doet het Offertorium, dat is / offert het broodt
ende wijn op/aen Godt. Soo schryben dat
men 't haren tyde ghedaen heeft :

Den H. Dionysius Areopagita, Anno 71.

De Hierarchia Ecclesiast. cap. 3.

*Sacrosanctum pa-
nem, & calicem be-
nedictionis Altari
imponunt.*

De Priesteren stellen het heyligh broodt/
ende den kelck der segghensghe / op den Au-
tar.

Te weten om op-gheoffert te worden.

Den

over-een-komende met die vande eerste 400. jarē. 19

Den H. Justinus, Anno 150.

Apologiā 2.

Het broodt/ ende den wijn worden op-ghe-offert. Panis, vinumque offeruntur.

Den Priester

Menghelt den wijn met water / ende offert den kelck aen Godt. Soo leeren :

Den H. Justinus, Anno 150.

Oratione ad Antoninum.

Men offert den beker van water / ende wijn. Offertur poculum aquæ, & vini.

Den H. Alexander I. Anno 121.

Epistolā 1.

Dat men wijn met water ghemenghelt op-offere in't Sacrifiste. Vinum aquâ permixtum in Sacrificio offeratur.

Den H. Cyprianus. Anno 250.

Epistolā 63.

Het water wordt met den wijn ghemenghelt in den kelck. In calice, vino aqua miscetur.

Den H. Ambrosius, Anno 374.

Lib. 4. de Sacramentis, cap. 4.

Wijn ende water wordt inden kelck gheschoncken. Vinum, & aqua in calicem mittitur.

Den H. Augustinus, Anno 420.

Tractatu 120. in Ioannem.

Het water tempert den saligh-maecken den beker. Aqua salutare temperat poculum.

B 2

Den

Den Priester

Leest eenen Lof-sangh / die-men Praefatio
noemt / ende beghint mer dese woorden :

Sursum corda, dat is / **De herten om-hoogh.**
Den Dienaer antwoordt: **Wy hebben-se tot den**
Heere.

Den Priester. **Lact ons danck-segghen aen den**
Heere onsen Godt.

Den Dienaer. **Dat is weerdigh / ende recht.**
Soo ghetuyghen :

Den H. Cyprianus, Anno 250.

In Orationem Domin.

*Sacerdos ante ora-
tionem, Praefatione
praemisâ, parat fra-
trum mentes, dicen-
do: Sursum corda.
Respondet plebs:
Habemus ad Domi-
num.*

Den Priester vooz het ghebedt / vooz-stel-
lende eene Praefatie, oft Vooz-reden / maecht
de herten bande **Voeders ghereedt/segghen-**
de :

De herten om-hoogh,
Het volck antwoordt : Wy hebben-se tot den
Heere.

Den H. Chrysofotomus, Anno 398.

Sermone de Euchar. in Encan.

*Promissisti Sacerdo-
si, qui dixit :
Sursum corda.
Et dixisti : Habemus
ad Dominum.*

Ghy hebt beloost aen den Priester/die ghe-
sejdt heeft :

De Herten om-hoogh.
Ende ghy hebt gheseydt : Wy hebben-se tot
den Heere.

Den H. Augustinus, Anno 420.

Epistolâ 57.

*Norunt Fideles, in
quo Sacrificio dici-
tur :
Gratias agamus
Domino Deo nostro.*

De Ghelobtighe weren wel / in wat Sa-
crificie dat-men seght :

Lact ons danck-segghen aen den Heere, onsen
Godt,

Den

over-een-komende met die vande eerste 400. jare. 21

Den selven Augustinus.

Serm. 34. de temp. item Epistola 156. ad Probam.

Om dat de herten der gheloobighen eenen Hemel zijn / om dat sy daghelijckx worden op-gherecht als den Priester seght: De herten om-hoogh. Sy antwoorzen gherustelijck: Wy hebbense om-hoogh.

Den selven.

De spiritu & littera, cap. 11.

In het alder-waerachtighste / ende beson- der Sacrificie worden wy vermaent / te danck- segghen aen den Heere onsen Godt.

Den selven.

De bono Perseverantia.

Dat gheseydt wordt in de Sacramenten bande gheloobighe / dat wy de herten louden hebben om-hoogh tot den Heere, is eene gaebe des Heeren / van welke gaebe sy vermaent worden vanden Priester te danck-segghen aen den Heere onsen Godt, ende sy antwoorzen: 'Tis weerdigh, ende rechtveerdigh.

Den Priester

Beghint den Canon, dat zijn alle die ghebe- den / de welke hy stillekens spreeckt hy sy-selven / namentlijck tot den Pater noster toe.

Hy bidt eerst hoor alle soorten van menschen in't besonder. Doo segghen:

Tertullianus, Anno 230.

Libro ad Scapulam.

Wy doen Sacrificie hoor de welbaert des Keisers.

Quia corda fide-
litum caelum sunt.
quia in caelos quoti-
die eriguntur dicen-
te Sacerdote: Sursum
corde. Secuti respon-
dent: Habemus ad
Dominum.

In ipso verissimo,
& in singulari Sacri-
ficio, Domine Deo
nostro gratias agere
admonemur.

Quod in Sacra-
mentis fidelium di-
citur: ut sursum cor-
da habemus ad Domi-
num, munus est Do-
mini, de quo munere
ipsi a Sacerdote ad-
monentur, Domino
Deo nostris gratias age-
re, & dignum & pro-
sum esse respondere.

Sacrificamus pro
salute Imperatoris.

Den H. Joannes Chrysofomus. Anno 398.

Homilia 26. in cap. 8. Matth. edit. Paris.

Altra assistens Sa-
cerdos pro univer-
so orbe terrarum pro
presentibus, atque
absentibus, pro his
qui ante nos fue-
runt, pro his qui
postea futuri sunt.
Sacrificio illo propo-
suo. Deo nos gratias
jubet offerre.

Den Priester staende aenden Altare / be-
helc ons / in het vooz-ghestelt Sacrificie/
Godt te bedancken vooz de heele gantsche
wereldt / vooz de teghenwoordighe / ende vooz
de af-wesende / vooz de ghene die vooz ons
zijn gheweest / ende vooz de ghene die daer
nae sullen wesen.

Den Priester

Hout ghedachtenisse van de H. Martelae-
ren / soo segghen dat t'haeren tijde ghe-
schiedt is:

Den H. Cyprianus, Anno 250.

Libro 4. Epistola 5.

Sacrificia pro eis
semper ut memini-
tis offerimus, quo-
die Martyrum pas-
siones, & dies anni-
versaria commemo-
ratione celebramus.

Wy offeren altijd vooz haer Sacrificien/
ghelijck ghy ghedachtigh zijt / soo dickwils
als wy bieren niet saerlijckesche ghedachte-
nisse / het lijden / ende daghen der Martelae-
ren.

Den H. Chrysofomus, Anno 398.

Homilia 21. in Acta Apost. in Morali.

Quid tibi videtur,
quod pro Martyribus
offeritur, quod in vo-
cantur in illa hora,
licet Martyres sint,
etiam pro Martyribus
offeritur: magnus ho-
por nominari Domi-
no presente dum
mors illa celebratur,
& horrendum sacri-
ficium, & ineffabile
Sacramentum.

Wat dunckt u / dat men offert vooz de
Martelaren / dat men se aen roept op die
ure / al-hoe-wel sy Martelaren zijn / men
offert oock vooz de Martelaren: 'Tis eene
grootte eere ghenoeint te worden daer den
Heere teghenwoordigh is / als die doot wort
ghebtert / ende dat schriekelijck Sacrificie: en-
de de onuysprekelycke Sacramenten.

Den

over-een-komende met die vande eerste 400. jarē. 23

Den H. Augustinus, Anno 420.

Libro 20. de Civit. Dei, cap. 9.

De sielen bande godtbychtighe dooden en
sijn niet af-ghescheyden bande kercke / (de
welcke oock nu het rijk Christi is) anders sijn
soo en soude men aenden Nutaer / inde mede-
deplinghe van het Uichaem Christi, van haer
gheene ghedachtenisse houden.

Item, lib. 22. de Civit. Dei, cap. 10.

De Martelaren worden in't Sacrifice
op hare plaets / ende ozden ghenoemt / gelijk
mannen Godts / die de werelbt door hare be-
lydenisse hebben ghewonnen.

Item, Tractatu 84. in Ioannem.

Wy houden aen de tafel (des Heeren) ghe-
dachtenisse van de Martelaren / anders dan
booz andere dooden : want wy en doen dat
niet om booz haer te bidden / maer heel meet
om dat sy souden bidden booz ons / op dat wy
hare voetschappen souden nae-bolghen.

Den Priester

Spreekt een wepuygh booz de consecratie
dese woorden :

Welcke offerhande / bidden wy u / dat ghy
o Godt gheweerdicht / gesehent / ende aen-
gheschreben / wettigh / redelyck / ende aen-
ghenaem te maken. Soo ghetuyghyt dat-
men t'synen rijkde / &c.

Den H. Ambrosius, Anno 374.

Lib. 4. de Sacram. cap. 5.

Den Priester seyd : Maecht ons dese of-
ferhande aen-geschreben / redelyck / aenghe-
naem.

Den

Neque piorum a-
nimarum mortuorum,
separantur ab Eccle-
sia (quae etiam nunc
est regnum Christi)
alioquin nec ad Al-
tare Dei fieret eo-
rum memoria, in
communicatione
Corporis Christi.

Ad Sacrificiū (Mar-
tyres) sicut homines
Dei, qui mundum
in ejus confessione
vicerunt, suo loco,
& ordine nominan-
tur.

Ad ipsam men-
sam, non sic eos com-
memoramus, quem-
admodum alios qui
in pace requiescunt,
ut etiam pro eis ore-
mus, sed magis ut
ipsi orent pro nobis,
ut eorum vestigiis
adhaeramus.

Dicit Sacerdos. Fac
nobis hanc oblatio-
nem adscriptam, ra-
tionabilem, accepta-
bilem.

Den Prieſter

Neemt het broodt inde handt / ende ſpreccat
deſe nae-bolghende woorden:

Die daeghs te bozen / eet hy ſoude lijden / het
broodt ghenomen heeft in ſijne heylighe /
ende eerwerdighe handen / ende ſijne oog-
ghen op-ſaende nae den hemel tot u Godt /
ſynen almachtighen Vader / u bedanckende /
heeft her gheſeghent / ende ſijne Diſci-
pelen ghegheben / ſegghende: Neemt, ende
eet daer van altemacl. Soo ghetuyghet:

Den H. Ambroſius.

Lib. 4. de Sacramentis, cap. 5.

Die daeghs te bozen eet hy ſoude lijden /
heeft het broodt ghenomen in ſijne heylighe
handen / heeft om-hoogh gheſien nae den he-
mel tot u heylighen Vader / almachtighen
eeuwigen Godt / danckende / heeft gheſegent /
ghebroken / ende ghebroken zijnde / gheghe-
ben aen ſijne Apoſtelen / ſegghende: Neemt, en-
de eet daer van altemacl.

Den Prieſter

Conſacreert het broot / ende berandert dat
in't Lichaem Christi, met deſe woorden van
Christus: WANT DAT IS MYN LICHAEM,
'TWELCK VOOR U L. SAL GHELEVERT
WORDEN. Soo ſeght:

Den ſelven H. Ambroſius.

Lib. 4. de Sacram. cap. 5.

¶ HOC EST ENIM
CORPUS MEUM,
QUOD PRO VO-
BIS DATUR.

WANT DAT IS MYN LICHAEM, 'TWELCK
VOOR U L. GHEGHEVEN WORDT.

NOTA. Om ons te kennen te gheven wat veran-
deringhe door de Conſecratie gheſchiedt, voeghter
hy by deſe woorden:

Eet

over-een-komende met die vande eerste 400. jarē. 23
Eer het gheconsecreert wordt/'tis h'oodt/
maet als de woorzen Christi daer by zyn ghe-
komen/'tis het Lichaem Christi.

Den Prieſter

Neemt den kelck in ſyne handen / boozde
conſecratie ſprekende deſe woorzen:

Op de ſelbe maniere als't Abontmael ghe-
houden was / nemende deſen heerlijcken
kelck in ſyne heplighe/ende eertweerdighe
handen / inſghelijck u oock bedancken-
de heeft hem gheſeghent / ende aen ſyne
Diſcipelen ghegheuen/ ſegghende: Neemt,
ende drinckt hier uyt alle. **So leert:**

Den ſelven H. Ambroſius.

Lib. 4. de Sacram. cap. 5.

Op de ſelbe maniere oock / als't Abont-
mael ghehouden was / dat is/ daeghs te vo-
ren eer by ſoude lijden / heeft by den kelck
gheſeuen / heeft om-hoogh gheſien nae den
hemel tot u heplighen Vader/almachtighen/
eertwighen Godt/danckende/ heeft hem ghe-
ſeghent/ heeft hem ghegheuen aen ſyne Apo-
ſtelen / ſegghende: Neemt ende drinckt hier uyt
alle.

Den Prieſter

Conſacreert den kelck met deſe woorzen:
WANT DIT IS DE KELCK VAN MYN BLOET,
VAN HET NIEUW, ENDE EELWIGH TE-
STAMENT, DE VERBORGHENTHEYT DES
GHELOOFS, DIE VOOR U L, ENDE VOOR
VELE SAL LIYT GHESTORT WORDEN,
TOT VERGHIFENISSE DER SONDEN.

Den ſelven H. Ambroſius.

Lib. 4. de Sacram. cap. 5.

WANT DIT IS MYN BLOEDT.

C 5

Ende

Antequam conſa-
cretur, panis eſt, ubi
autem verba Chriſti
acceſſerint, corpus
eſt Chriſti.

Similiter etiam ca-
licem, poſtquam con-
ſecratum eſt, hoc eſt,
pridie quam patere-
tur, accepit, respexit
in caelum ad te, ſan-
cte Pater, omnipo-
tens, aeterna Deus,
gratias agens, bene-
dixit, Apoſtoliſ ſuis
tradidit, dicens: *Ac-
cipite, & bibite ex eo
omnes.*

HIC EST ENIM
SANGUIS MEUS.

26 Ceremonien vande Misse inde Roomſche Kercke,
Ende voeghter by dese volghende woorden :

Ante verba Chri-
ſti, calix eſt vini, &
aqua plenus : ubi
verba Chriſti opera-
ta fuerint, ibi ſanguis
efficitur, qui plebem
redamit.

Dooz de woorden Chriſti, was den keelk vol
wijn / ende water / als de woorden Chriſti nu
ghetoerckt hebben / daer wordt het bloede
ghemaecht / 'twelck de menſchen verloſt
heeft.

Den Prieſter

Seght : Soo dickwils als ghy dit ſult doen /
ſoo ſult ghy het tot mynder ghedachtenſ-
ſe doen. Soo ſeght :

Den ſelven H. Ambroſius.

Lib. 4. de Sacram. cap. 6.

Quotiescumque
hoc feceritis, toties
commemorationem
mei facietis.

Soo dickwils als ghy dit ſult doen / ſoo
dickwils ſult ghy ghedachtenſſe houden van
my.

Den Prieſter

Heft het liſchaem / ende bloet Chriſti om hoogh /
thoouende dat aen het volck / om aenbeden
te worden. Soo ſchryben :

Den H. Dionyſius Areopagita, Anno 71.

De Eccleſiaſtica Hierarch. cap. 3.

Pontifex ſacroſan-
&ta, & augustiſſima
mysteria conficit. ....
& in conſpectum
agit, divinaque mu-
nera reverenter
oſtendens.

Den Biſſchop conſacreert de heylighe / en-
de hooghtwerdighe myſterien / ..... ende
de goddelijcke ghiften met eerbiedinge thoo-
uende ſtelt-ſe in 't gheſicht / &c.

Den H. Baſilius, Anno 370.

Libro de Spiritu S. cap. 27.

Oſtenditur panis
Eucharistiæ, & pocu-
lum benedictionis.

Het broodt van danckſegghinghe ende de
beker der ſeghentinghe wordt ghethoont.

Den Prieſter

Antelende aenbidt het Liſchaem / ende Bloedt
Chriſti. Soo ghetuyghen :

Den

over-een-komende met die vande eerste 400. jarē. 27

Den H. Cyrellus Hierosolymitanus, Anno 365.

Catechesi mystagogica 5.

Komt tot den kelck des bloeds / ende
bupghet u-selven by maniere van aenbiddu-
ghe.

Accede ad calicem
sanguinis pronus,
adorationis in mo-
dum.

Den H. Augustinus, Anno 420.

In Psalmum 98.

Om dat (Christus) hier in het vleesch heeft
ghetwandelt / ende dat selve vleesch ons ghe-
gheben heeft om te eten tot onse saligheyt /
ende niemandt dat vleesch en eet, ten zy dat hy't
eerst heeft aenbeden . . . . ende wy en sondighen
niet alleen niet dat te aenbidden, maer wy son-
dighen niet te aenbidden.

Quia in ipsa carne
hic ambulavit, &
ipsam carnem nobis
manducandam, ad
salutem dedit. Nemo
autem illam carnem
manducat, nisi quis
prius adoraverit . . .
& non solum non
peccemus adorando,
sed peccemus non
adorando.

Den Priester

Spreekt dit naer-volgende ghebedt: Waer-
om wy Heere uwe dienaers / als oock u
hepligh volck / ghedachtigh zijnde het sa-
ligh lijden van den selven uwen Sone
Christus onsen Heere / als oock sijne verrij-
senisse / daer-en-hoven sijne glorieuse he-
melbaert / soo offeren wy uwe heerlijckie
Majesteit van uwe ghiften / ende gaben/
eene supbere Offerhande / eene h. Offer-
hande / eene onbebleekte Offerhande / het
hzoadt des eeuwigghen lebens / ende den
kelck van altydt durende saligheyt. Soo
verhaelt:

Den H. Ambrosius, Anno 374.

Lib. 4. de Sacram. cap. 6.

Den Priester seyd: Wy dan ghedachtigh
wesende sijnder alderheerlijckste lijden ende
sijnder verrijsenisse upr de helle / ende sijn-
der

Sacerdos dicit: Er-
go & memores glo-
riosissimæ ejus Pas-
sionis, & ab inferis

resurrectionis, & in
caelum ascensionis,
offerimus tibi hanc
immacularam Ho-
stiam, rationabilem
Hostiam, incruen-
tam Hostiam, hunc
panem sanctum, &
calicem vitæ æternæ,

28 Ceremonien vande Misse inde Roomsche Kercke,
der hemelbaert nae den hemel / offeren u dese
onbeblechte Offerhande / eene redelijcke
Offerhande / eene onbloedighe Offerhande/
dit H. broodt / ende kelck des ewighen le-
bens.

Den Priester

Spreekt hter naer / dit Ghebedt:

Wilt dan u ghenadigh / ende helder ghesicht
hter op slaen / dat-se u aenghenaem zyn/
ghelijck ghy gheweerdicht hebt booz aen-
ghenaem te ontfanghen de ghiste van u
kindt / den rechtbeerdighen Abel, ende de
Offerhande van onsen Kertg-vader Abra-
ham, ende die u op gheoffert heeft uwe op-
perste Priester Melchisedech, als een H. Sa-
crifisele/eene onbeblechte Offerhande. Soo
leert:

Den selyen H. Ambrosius.

Lib. 4. de Sacram. cap. 6.

Petimus & preca-
mur, ut hanc obla-
tionem suscipias in
sublimi Altari tuo,
per manus Angelo-
rum tuorum, sicut
suscipere dignatus es
munera pueri tui
justi Abel, & Sacri-
ficium Patriarchæ
nostri Abraham, &
quod tibi obtulit
summus Sacerdos
Melchisedech.

Wp bzaghen/ende wy bidden / dat ghy dese
Offerhande aenbeert/op uwen verheben Au-
taer/dooz de handen van uwe Enghelel/ ge-
lijck ghy u gheweerdicht hebt te aenbeerden
de giften van u kindt / den rechtbeerdighen
Abel, ende de Offerhande van onsen Kertg-
vader Abraham, ende die u op-gheoffert heeft
den oppersten Priester Melchisedech.

Den Priester

Houdt ghedachtenisse van de overledene/ en-
de bidt booz hare sielen. Soo hebben ons
achter ghelaten in hare schriften dat-men
in haren tijdt ghedaen heeft/ &c.

Den H. Epiphanius, Anno 370.

Hæresis 75.

Quod verò spectat
ad ritum illum, quo

Wat aengaet de ghewoonte van de nae-
men

over-een-komende met die vande eerste 400. jarē. 29
men der overledene upt te spreken/wat kan-
der profytighe zyn? . . . . de ghebeden die
booz de dooden ghedaen worden / zyn haer
profytig.

Item, in Expositione fidei sub finem.

Du wat aengaet de dooden/men houdt be-
sonderlijk van haer ghedachtenisse / ende
men doet booz haer ghebeden/ ende Sacri-
ficien / ende men ghebzucht booz haer de Sa-
cramenten.

Den H. Cyrillus Hierosolymitanus, Anno 365.

Catechesi mystagogica 5.

Daer naer houden wy ghedachtenisse van
die/ de welke booz ons zyn outslapen/ ghe-
loobende dat het eene alder-meeste behulp-
saemhepdt is booz de sielen / booz de welke
gheoffert wordt de booz-biddinghe van dat
hepligh/ende aensienlijk Sacrificie/ welck
op den Altaer ghestelt is.

Den H. Chrysostomus, Anno 398.

Homilia 69. ad Popul. Antioch.

Dese dinghen zyn niet sonder reden vande
Apostelen ghestelt gheueest / dat-men in de
aensienlijke mysterien/ sonde ghedachtenis-
se houden van de overledene / want sy weten
dat haer dit seer nut/ende profytig is.

Item, Homilia 41. in 1. ad Corinth.

Ten is niet te vergheefz/dat wy onder de
heplighe mysterien / ghedachtenisse houden
van de overledene.

Tertullianus, Anno 230.

De Coronâ militis cap. 3.

Wy doen op den jaerlijckschen dagh Of-
ferhanden booz de overledene.

Den

mortuorum nomina
pronuntiantur, quid
eo potest esse utilius?
.... quæ pro mortuis
conciuntur preces,
iis utiles sunt.

Jam vero quod ad
mortuos spectat, &
nominatim illorum
mentio fit & preces,
ac sacrificia, myste-
riaque frequentan-
tur.

Postea facimus
mentionem eorum,
qui ante nos obdor-
mierunt, maximum
credentes esse ani-
marum iuvamen, pro
quibus offertur san-
cti illius, ac tremen-
di, quod in Altari
positum est, Sacrificij
supplicatio.

Non temerè hæc
ab Apostolis sancita
sunt ut in tremendis
mysterijs, defunctorum
agatur comme-
moratio, sciunt enim
illis inde multum
contingere lucrum,
& utilitatem.

Non frustra me-
moriam mortuorum
inter sacra mysteria
celebramus.

Oblationes pro de-
functis ... annuâ die
facimus.

Den H. Augustinus, Anno 420.

Libro de curâ pro mortuis cap. 1.

In Machabzorum libris legimus oblatum pro mortuis sacrificium, sed etsi nusquam in Scripturis veteribus omnino legeretur, non parva est uniuersæ Ecclesiæ, quæ in hac consuetudine claret, auctoritas, ubi in precibus Sacerdotis, quæ Domino Deo ad eius Altare funduntur, locum suum habet, et ipsam commendatio mortuorum.

In de boecken der Machabeen lesen wy/ datter Sacrificie is gheoffert ghetweest booz d'overledene/maer alwaer't schoon/datmen dat gantschelijck nergheus en las in de oude Schrifsturen / de authoziteyt van de hecle Kercke / die dese ghewoonte heeft / en is niet kleyen/ al-waer in de ghebeden van den Priester, de welcke aen Godt den Heere op den Altaer worden ghestort, oock de ghedachtenisse oft recommandatie voor de overledene hare plaetsc heeft.

Item, Libro 10. Confession. cap. 13.

Memoriam sui ad Altare tuum fieri desideravit, cui nullius diei prætermisione seruiat, unde sciret dispensari victimam sanctam, quæ delictum est chirographum, quod erat contrariû nobis, quæ triumphatus est hostis.

Monica heeft begheert dat-men haerder ghedachtenisse soude houden aen uwen Altaer/aen den welcken sy/ sonder eenen dagh nae te laten / hadde ghediens / van waer sy wel wist dat uptghedept wierdt de h. Offerhande / booz de welke het handtschrijf/ twelck ons contrarie was/is upt-geschribt/ booz de welke den byandt verwonnen is.

Domine Deus meus inspira seruis tuis, fratribus meis, ut, quotquot hæc legerint meminerint ad altare tuum Monicæ simulz tuæ, cum Patricio quondam ejus conjugæ.

Heere mijnen Godt/ gheeft utwe dienaren in/ mijne broederen/ op dat alle die dit sullen lesen / aen uwen Altaer ghedachtigh wesen utwe dienareffe Monica, met Patricius eertijds haren man.

Den Priester

Hout wederom ghedachtenisse vande af-ghestozbene Hepligen in't besonder. Soo seght:

Den H. Epiphanius, Anno 370.

Hæresi 75.

Iustorum mentionem facimus ..... Patriarchaam, Pro:

Wy houden ghedachtenisse vande rechtbeerdighe ..... Patriarchen / Propheten/ Apo

over-een-komende met die vande eerste 400. jarē. 31

Apostelen/ Euangelisten/ Martelaren/ Be-
lyders/ Bisschoppen/ &c.

phetarum, Apostolo-
rum, Euangelistarum,
Martyrum, Confesso-
rum, Episcoporum, &c.

Den Prieſter

Seght dese woorden :

Dooz hem (Jesum Christum) ende met hem/
ende in hem / woꝝdt aen u almachtighen
Vader / in de eenigheyt des h. Gheests
ghegheben alle eere / ende gloꝝte / in alle
eeuwen der eeuwen. Amen, Doo schryft :

Den H. Ambrosius, Anno 374.

Lib. 6. de Sacram. cap. 5.

Hoozt wat den Prieſter seght: Dooz onsen
Heere Jesum Christum, in den welcken / ende
met den welcken u is eere/ lof/ gloꝝte/ groot-
daedigheyt/ macht/ met den h. Gheest/ van
eeuwen/ ende nu / ende altydt / ende in alle
eeuwen der eeuwen. Amen.

Audi quid dicat
Sacerdos : Per Do-
minum nostrum Je-
sum Christum, in
quo tibi est, honor,
laus, gloria, magnifi-
centia, potestas cum
Spiritu S. à sæculis, &
nunc & semper, & in
sæcula sæculorum.
Amen.

Den Prieſter

Leest het ghebedt des Heeren / oft den Pater
noster, met dese vooz-reden :

Vermaent zijnde dooz salige gheboden/ ende
dooz goddelijcke leeringhen onderwelen, soo
durven wy segghen : Onsen Vader, &c. Doo ver-
halen :

Den H. Hieronymus, Anno 390.

Lib. 3. contra Pelagianos, cap. 5.

Christus heeft sijne Apostelen gheleert, dat sy
daghelijcks in het Sacrifice van sijn Ue-
haem/gheloobende / durven segghen : Onse Va-
der, &c.

Docuit Christus
Apostolos suos, ut
quotidie in Corporis
illius Sacrificio, cre-
dentes audeant lo-
qui: Pater noster, &c.

Den H. Augustinus, Anno 429.

Epistolâ 59.

De heele Kercke stupt dit heel ghebedt (te
weten

Totam petitionem

omnis Ecclesia, De-
ominica oratione con-
cludit.

32 Ceremonien vande Misse inde Roomsche Kercke,
weten dat den Priester stillekens ghesproken heeft
met het ghebedt des Heeren.

Den selven Augustinus

Homilia 42.

In Ecclesia ad al-
zare Dei quotidie di-
citur oratio Domini-
ca, & audiunt istam
fideles,

Inde Kercke aen den Altaer Godts wort
daghelijcks ghesepdt / het Ghebedt des Heeren,
ende de Ghelobighe hoozen dat.

Den Priester

Seght dymael Agnus Dei, &c. dat is / Lam
Godts / die wegh-neemt de sonden des we-
relts / ontfermt u onser. Hy herhaelt dit /
ghelijck oock noch andere ghebeden / dym-
mael / naer het exempel Christi, Matth. 26. 44.
Hy badt ten derden mael, seggende de selve woor-
den. Zoo leeren :

Concilium Nicenum, Anno 325.

Inter Diotipos.

Cogitemus quod
positus sit in sacra
mensa, Agnus Dei
qui tollit peccata
mundi.

Laet ons dencken / dat op de heplighe Ta-
fel ghestelt is het Lam Godts, 'twelck wegh neemt
de sonden des werelts.

Den H. Joannes Chrysoftomus. Anno 398.

Homilia 41. in 1. ad Corinth.

Non frustra me-
moriam mortuorum
inter sacra mysteria
celebramus, aut ac-
cedimus pro istis
Agnus, illum jacen-
tem, & peccata mun-
di tollentem, depre-
cantes.

Wy en houden niet te vergheefs ghedach-
tenisse van d'Overledene / in de H. Myste-
rien / noch te vergheefs komen wy voor haer
biddende dat Lam, 'twelck daer licht / ende wegh-
neemt de sonden des werelts.

Item, Homilia de Eucharist.

Mensa mysteriis
instructa est, &
Agnus Dei pro te
immolatur,

De tafel is voorzien van verholentheden /
ende het Lam Godts wordt voor u gheslagh-
offert.

Dea

over-een-komende met die vande eerste 400. jarē. 33

Den Priester

Seght: Domine non sum dignus, &c. dat is: Heere/ick en ben niet weerdigh/dat ghy komt onder mijn dack/ maer spreekt alleen een woorde/ ende mijne siele sal ghesont worden. Soo hebben ons achter-ghelaten in hare schriften dat men in haren tijdt ghe-daen heeft/ &c.

Origenes, Anno 226.

Homiliā 5. in diversos.

Als ghy dese H. spijse ontfanght / u-selven veroordmoedigheude / volghet den hondertsten man / ende seght: Heere, ick en ben niet weerdigh dat ghy komt onder mijn dack.

Quando sanctum illum cibum accipis, humilians teipsum, imitare Centurionem, & dicere: Domine, non sum dignus ut intres sub tectum meum.

Den H. Augustinus, Anno 420.

Epistolā 118.

Den hondertsten man seght: Ick en ben niet weerdigh dat ghy komt onder mijn dack.

Centurio dicit: Non sum dignus ut intres sub tectum meum.

NOTA. Augustinus spreekt hier vande bereydinghe tot het H. Sacrament.

Den Priester

Put het H. Vichaeu/ende Bloedt Christi, Soo ghetuyghen:

Den H. Cyprianus. Anno 250.

De Cœnâ Domini.

Wy suyghen het bloedt/ende wy bestighen onse tonghe in de wonde self van onsen Verlosser.

Sanguinem sugimus, & intra Redemptoris vulnera, figimus linguam.

C

Den

Den H. Hilarius. Anno 355.

Lib. 8. de Trinitate.

Si verè Verbum
caro factum est, &
nos verè Verbum
carnem, in cibo Do-
minico sumimus.

Is't dat het Woort waerachtelijck bleesich
gheworden is/ soo ontfanghen wy in de spi-
se des Heeren waerachtelijck het Woort-
bleesch.

Den H. Chrysoftomus, Anno 398.

Homilia 60. ad Popul. Antioch.

Cogita quali sis in-
signitus honore quã
mensã fruaris. Quod
Angeli videntes hor-
rescunt, neque libere
audent intueri, hoc
nos pacemur, huic
nos unimur.

Denckt hoe grootelijcks ghy vereert zijt/
wat rasel ghy ghetet: Dat/door 't welck de
Enghelen aenschouwende / schrieken / ende
niet bysijck durben aensien / daer van wo-
den top ghespijs / daer mede worden wy ver-
eenicht.

Den Priester

Bedanckt Godt met verschepde ghebeden.

Den H. Cyprianus. Anno 250.

Libro 2. Epistolã 4.

In Sacrificiis non
cessamus, Deo Patri,
& Christo ejus Filio,
Deo nostro, gratias
agere.

Wy en houden niet op / ban in de Sacrifi-
cien / Godt den Vader / ende Christus sijnen
Sone / onsen Godt te bedancken.

Den H. Eusebius, Anno 326.

Lib. 10. cap. 2.

Post participatio-
nem de mysteriis,
gratiarum actio.

Als nu de Mysterien mede-ghedepl't zijn/
dan volghet de danck-segginghe.

Den H. Augustinus, Anno 420.

Epistolã 59.

Participato tanto
Sacramento, Gratia-
rum actio cuncta
concludit.

Dat groot Sacrament mede-ghedepl't
zijnde / wordt alles ghesloten met Danck-
segginghe.

Den

over-een-komende met die vande eerste 400. jarē. 35

Den Priester

Gheeft de Benedictie, dat is / seggent het volck. Soo leert :

Gregorius Nazianzenus, Anno 370.

Oratione 19.

Als hy de woorden vande Eucharistie/gesproken / hadde upt-ghe-seggent.

Cum Eucharistia verba, ita ut consuetudo fert, effatus esset populum benedixit.

NOTA. Dat Gregorius hier spreekt van sijnen Vader, van den welcken hy te voren hadde gheseyt, dat hy *Sacrificie dede, Mysteria peragit*: ende daer nae, dat hy vijf- en- viertigh jaeren heeft Priester ghe-weest.

Den Priester.

Eer hy het Euangelie leest van S. Jan / seggt: Dominus vobiscum. dat is / de Herre zy met u. oft Deyt zy met u. Soo seggt:

Den H. Joannes Chrysoftomus. Anno 398.

Homilia 3. in cap. 1. ad Coloss.

Als het Sacrificie gheeyndicht wordt / wordt wederom ghenade / ende vrede ghe-wenscht aen het volck.

Quando Sacrificium absolvitur, interea rursus, Gratia vobis, & Pax.

Den Priester

Leest het Euangelie van S. Jan.

Wy bekenen / dat dit Euangelie by de Misse ghevoeght is / sonder dat wy dese ghe-woonte ergheens konnen vinden by de H. Out- vaders van de eerste eeuwen; al-hoe-wel wy souden die konnen booz-stellen / de welke ghetuyghen in't ghemeyn / dat men de Euangelien t'haren tijde / in het Sacra-
C 2 ficie

36 Ceremonien vande Misse inde Roomsche Kercke,
sticte placht te lesen / waer onder oock dit E-
vangeliē soude konnen begrepen worden.

De reden waerom dit Euangeliē in't be-
sonder by de Misse is ghevoeght ghetweest/
is dese / om dieswille dat de duybelen (ghe-
lijck een sedez bekent is) dapper plachten
dooz de wereldt te swieren in verscheyden
sichtbare ghedaenten / als te weten van Nec-
kers, Kabautermannen, &c. ende soo sommighe
bysondere personen / ypt bysondere debotte/
ende dooz langhe experientie hadden hebou-
den / dat het lesen van dit Euangeliē groote-
lijckx hielp tot het verschicken / ende verduy-
ben der duybelen / soo heeft de H. Kercke ghe-
stelt / dat men dese loffelijcke ghetwoonte sou-
de onderhouden in de Ghemeynte / r' sedert
welcken tijdt / ghelijck nu blijck dooz de oog-
ghen / het meesten-deel van dese monsters
verjaeght / ende de wereldt gheruymt is.

Tot noch toe hebb' ick ghehandelt van de
Ceremonien / de welke bestaen in uytwen-
dighe actien / oft roeringhen des lichaems
van gaen / staen / &c. volghens het exempel
Christi onses Heeren / ghelijck wy hier naer
in het 3. Cap. van't tweede Deel sullen seg-
ghen. Nu voorzders van andere Ceremonien.

Men ontsteect kerffen als men het Euan-
geliē leest / oft singht. Soo seght:

Den H. Hieronymus, Anno 390.

Epistolā adversus vigilant.

Per totas Orientis
Ecclesias, cum legen-
dum est Euangelium,
luminaria accendun-
tur, jam sole rutilan-
te.

Dooz alle Kercken vanden Oosten / als
men het Euangeliē moet lesen / worden lich-
ten ontstecken by klaren daghe.

Men stelt kerffen op den Altare, Soo
ghetuyght:

Den

over-een. ³⁷ smende met die vande eerste 400. jarē. 37

Prudentius, Anno 390.

Hymno de S. Laurentio.

Inde Sacrificien des nachts wierden wasse keerffen ghestelt op goude kandelae-
ren.

Auto nocturnis sa-
cris. Altare fixos ce-
reos.

Het volck staet recht als men het Euange-
lie leest. Soo gheruyght :

Theophylus Alexandrinus, Anno 400.

Apud Nicephorum lib. 9. c. 18.

De Homeriten (een seker volck van Ara-
bten) hoorde het Euangelie al sittende / en-
de deden andere dinghen / de welke verbo-
den waren dooz de Kerckelijcke ghewoon-
ten.

Confidentes Euan-
gelium audiebant, &
alia faciebant, quæ
Ecclesiasticæ consue-
tudines vetabant.

NOTA. Hier over zijn sy berispt gheweest van
den voornoemden Theophylus, ende gheleert dat sy
moesten recht staen als men het Euangelie las.

Den H. Anastasius I. Anno 398.

Epist. 1. ad omn. Germ. & Burg. Episc.

Als de heplighe Euangelien in de Kercke
worden ghelesen / dat alle de Priesters / ende
alle die daer teghenwoordigh zijn / de wooz-
den des Heeren aenhooren / niet sittende /
maer met eerbiedinghe neder- gheboghen /
ende staende.

Dum sancta Euan-
gelia in Ecclesiâ reci-
tantur, Sacerdotes, &
cæteri omnes præ-
sentes, non sedentes,
sed venerabiliter
curvi, in conspectu
S. Evangelij stantes,
Dominica verba au-
diant.

Den Priester

Wascht sijne handen.

Den H. Dionysius Areopagita, Anno 71.

De Ecclesiasticâ Hierarchiâ, cap. 3.

Die ghewasschen is / en heeft gheene an-
dere wasschinghe van noode / als het supbe-
ren

Qui lotus est, non
indiget alicujus alte-
rius lotionis, nisi

summarum manuum
expiatione, nunc au-
tem, & à Pontifice,
& à Sacerdotibus ad-
h. ita manuum ex-
piatio.

ren van het nyterste der handen / nu worden
van den Bisschop / ende de Priester's de han-
den ghewasschen.

Den H. Cyrillus Hierosolymitanus, Anno 375.

Catechesi Mystagoga 5.

Vidisti Diaconum,
aquam lavandis ma-
nibus porrigentem
Sacerdoti.

G'hebt den Diacon sien water gheben aen
den Priester / om de handen te wasschen.

Den Priester

Maecht Cruppen. Soo bewijst:

Den H. Augustinus. Anno 420.

Sermone 181. de tempore.

Signo Crucis con-
secratur Corpus Do-
minicum, & omnia
quaecumque sanctifi-
cantur, in hoc signo
consecrantur.

Dooz het teekken des Crups wordt het
Lichaem des Heeren gheconsecrert / ende al
het ghene dat gheheplight wordt / wordt dooz
dit teekken gheheplight.

Den Priester

heft sijne handen / ende ooghen om-hoogh
naer den hemel. Soo leeren:

Den H. Gregorius Nazianzenus, Anno 370.

Oratione 30.

Dona offeres, &
manus sursum ad
Deum tendes.

Ghy sult de gaeven op-offeren / ende uwe
handen om-hoogh heffen tot Godt.

NOTA Gregorius spreeckt hier van het Sacrificie,
dat den Bisschop Eulalius soud' doen.

Clemens Alexandrinus, Anno 204.

Libro 7. Stromatum.

Et caput, & manus
in caelum extendi-
mus in ultima acci-
patione orationis.

Wy heffen onse handen / ende hooft om-
hoogh naer den hemel / in het sluyten van
ons ghebedt.

Den

over-een-komende met die vande eerste 400-jare. 39

Den Priester

Wiltet ende bugght sy-selven. Soo segghen:

Den H. Augustinus, Anno 420.

Libro 22. de Civis. Dei, cap. 8.

Wy zijn inghegaen tot het ghebedt / ende
als wy/naer ghewoonte / onse kinten hadden
gheboghen / &c.

Ad orationem in-
gressi, & nobis, ex
more, genua figenti-
bus.

Origenes, Anno 226.

Homilia 5. in Numeros.

Wy buggen onse kinten in't ghebedt.

Genua fleximus
orantes.

Den Priester

Ende het volck kloppen op hare borsten
Soo segghen:

Den H. Chrysoftomus, Anno 398.

In orationem Domin.

De ghene die aenbidt / sal weten / hoe de
Collenaer met de Pharisie inde Kercke heeft
ghebeden ..... kloppende op sijne borst.

Adorans nec illud
ignoret, quemadmo-
dum in templo cum
Phar:æo Publicanus
oravit... pectus
suum pulsans.

Den H. Augustinus, Anno 420.

In Psalmum 146.

Als wy op onse borsten kloppen, dan gheben
wy te kennen / dat wy rouwigh van herte
zijn.

Cum tundimus pe-
ctus, significamus
nos cor conterere.

Den selven H. Augustinus, Anno 420.

Homilia 58.

Is't dat valsch is / dat wy dagheijchs son-
digghen / waerom kloppen wy dan dagheijchs
op de borst. Welck wy oock Prelaten als
wy

Si falsum est (nos
quotidie peccare)
unde quotidie tundi-
mus pectora ? Quod
nos quoque Antisti-

tes ad altore assisten-
tes, cum omnibus fa-
cimus,

40 Ceremonien vande Misse inde Roomsche Kercke
wy aenden Altaer staen / met alle de andere
doen.

Den Priester

Gaet op/ ende af van den Altaer/ nu op den
kant/dan in't midden.

Dionysius Areopagita, Anno 71.

De Ecclesiastica Hierarchia, cap. 3.

Pontifex ubi ora-
tionem sacram, supra
divinum altare pere-
git, ex ipso incensum
adolare inchoans,
omnem phani ambi-
tum circuit, demum
ad sanctum Altare
rediens, ubi ma-
nus tum Antistes,
tum Sacerdotes, a-
qua laverunt, Pon-
tiffex ad medium Alta-
ris divini assistit.

Den Bisschop als hy nu het H. ghebedt
heeft ghedaen op den Altaer / beghinnende
van daer af te wietoochen / gaet de heele
ronde vande Kerck dooz/ ende ten lesten we-
derom komende tot den Altaer ..... als nu/
soo den Prelaet / als de Priesters met water
hare handen hebben ghewasschen / den Bis-
schop komt in't midden vanden goddelijcken
Altaer.

Den Priester

Is ghekleedt met een wit kleedt. Soo leeren:

Den H. Hieronymus, Anno 390.

Libro 1. contra Pelagianos.

Episcopus, Presby-
ter, & Diaconus, &
religiosus Ordo Ec-
clesiasticus, in admi-
nistratione Sacri-
ficiorum, cum candi-
da veste processe-
runt.

Den Bisschop/Priester/ ende Diaken/en-
de de reste van de Gheestelijckheyt / zijn in
het bedienen der Sacrificien/gbekomen met
witte klederen.

Den H. Amphilochius, Anno 370.

In comparatione SS. Basilij & Ephrem.

Conspiciebat ipsum
stola amictum can-
didâ, sacrumque
Diaconum circa ip-
sum albis indutum.

Hy sagh hem ghekleedt met een wit kleedt/
ende den Diaken neffens hem staen/ in't wit
ghekleedt.

Den Priester

Heeft eene Stole aen den hals. Soo verhalen:
Con-

over-een-komende met die vande eerste 400. jarē. 41

Concilium Laodicense, Anno 360.

Canone 22.

Den dienaer moet eene Stole ghebruycken.

Ministrum oportet
Oratio uti.

Den H. Joannes Chrysoftomus, Anno 398.

In Liturgia.

Den Diacon gheeft reecken aen de Lesers
met sijne Stole

Signum dat Diaconus cum orarij sui
Stola Lectoribus.

Den H. Ambrosius, Anno 374.

In oratione funebri de obitu Satyri.

Hy heeft ghebraycht dat goddelijck Sacrament vande gheloobighe/ ende dat doen binden in eene Stole, ende de Stole heeft hy ghehanghen aen synen hals.

Divinum illud fidelium Sacramentum poposcit, ligari fecit in Orario, & Orarium involvit in collo.

Den Priester

Is ghekleedt met eenen oppersten rock / oft Casypfel. Soo leert:

Den H. Hieronymus, Anno 390.

Epist. 3. ad Heliodorum, cap. 6.

Nepotianus, vattende de handt van synen Oom (Heliodus) seyndt / seydte hy / aen mijnen alderhefften (Hieronymus) desen rock / den welcken ick placht te ghebruycken in den dienst Christi.

Apprehensâ avunculi manu, hanc, inquit, tunicam, quâ utebar in ministerio Christi, mitte dilectissimo mihi,

Item, in caput 44. Ezechielis.

De goddelijcke Aeligte ghebruyckt eene andere kleedinghe inden Dienst Godts/ ende eene andere inden ghemeynen handel / ende leven.

Religio divina alterum habitum habet in Ministerio, alterum in usu, vitæque communi.

Hier seght immers Hieronymus klaer, dat men

42 Ceremonien vande Misse inde Roomsche Kerck
e'sijnen tijde in den dienst Godts andere alederen
ghebruyckten, als de ghemeyne.

Op den Altaer wordt een Crucifix ghes-
stelt. Soo verhaelt:

Den H. Joannes Chrysoft. Anno 398.

Homiliã, quod Christus sit Deus.

*In Sacra mensã,
cum Corpore Chri-
sti, Crux fulget.*

Op den Altaer / met het Lichaem Christi,
blijckert het Crucy.

Den Altaer wordt verciert met bldemen/
ende meyen. Soo gheruyggen:

Den H. Hieronymus, Anno 390.

Epistolã 3. de morte Nepot.

*Basilicas Ecclesiaz
& Martyrum conci-
liabula, diversis flo-
ribus, & arborum
comis, vitiumque
pampinis adumbra-
vir.*

Nepotianus heeft de Kercken / ende graven
der Martelaren / met verschepe bloemen/
ende meyen / ende wijngaert-raucken om-
lommert.

Den H. Augustinus, Anno 420.

Lib. 22. de Civit. Dei, cap. 8.

*Abcedens, aliquid
de Altari florum,
quod occurrit, tulit.*

Den schoon-sone van Martialis, wegh-gaen-
de / herft wat bloemen mede ghenomen / soo
hy-se bondt op den Altaer.

Eeni.

Eenighe bemerckingen, ende Aen-
spreecke tot den Leser, tot bree-
der verklaringhe van't voorgaen-
de bewijs.

Eerste Bemerckinghe.

Ick soude noch vele andere Ceremonien / aen-
gaende de Misse, kunnen bevestighen uyt
de Missen, oft Liturgien van den H. Petrus ende Ja-
cobus Apostelen / van den H. Marcus Euangelist / van
den H. Clemens discipel vanden H. Petrus, vanden
H. Basiliius, Chrysoctomus, &c. Want al-hoe-wel dat
onse weder-partije / dese schriften houdt booz apo-
cryff / ende nieuwe vonden vande leste eeuwen /
soo is't nochtans / dat sy booz oprecht zijn gehou-
den gheweest over vyf-hondert jaeren / ghelijck
ons ghetuyghet Nicolaus Episcopus Methonensis, die
doen leefde / met dese woorden

Den H. Jacobus heeft uyt-ghegeheven de verborghen,
ende onbloedighe Liturgie, ende Petrus ende Paulus heb-
ben de Liturgie, die den H. Clemens beschreven heeft, o-
verghegheven, Petrus aende kercke van Antiochien, Paulus
aen de heele werelt, Marcus aen de kercke van Alexan-
drien, Joannes, ende Andreas aen Asien, ende Europa.
Ende tot een tecken dat dese Missen / t'syuen tij-
de in groot aensien waren / ende van besondere
authoziteydt / soo stelt desen booznoemden Bis-
schop / eenighe spreucken / ende ceremonien booz /
uyt de selve ghetrocken / tot bevestinghe van syne
leeringhen.

Woch / soo ick wel weet / dat dit ghetuyghenisse /
als wescende oock vande leste eeuwen / niet aenge-
nomen en sal worden van onse weder-partije / soo
stelle ick dan booz / het ghetuyghenisse dies aen-
gaende / van Proclus Bisschop van Constantinopelen,
die gheleest heeft in't jaer Christi 430, dat is seiven
hondert

* B. Jacobus
mysticam, in-
creantamque
Liturgiam
exposuit.
Petrus au-
tem, & Pau-
lus Antio-
chensis, Pau-
lus vero uni-
verso orbi,
Marcus Ale-
xandrinae,
Joannes, &
Andreas A-
siae, & Euro-
pae, per eam
quam S. Cle-
meas, con-
scripsit, Li-
turgiam tra-
diderunt.
In Biblioth.
PP. Rom. 12.
p. 119. Edit.
Coloni.

hondert saren onbegrepen / booz den hoben ghemelden Bisschop Nicolaus : Soo spreect hy :

Vele godvruchtighe Herders, ende Leeraers vande Kercke, de welke naer ghevolght zijn aen d' Apostelen, hebben de u, tlegghinghe vande verholen Liturgie (oft Misse) by schrift ghestelt zijnde, over-ghelevert aen de Kercke. Onder die heeft wel de voornaemste plaetse, Dien salighen Clemens, die een discipel geweest is van den Prince der Apostelen, ende den Successeur des selfs van de heylighe Apostelen verclaert: Ende den H. Jacobus, ... Daer naer Basilius den grooten, ... Een weynigh daer naer, onsen salighen Vader Joannes, die om den gouden vloet van welsprekentheyt, soo-men seydt, een goude tonge heeft a.

¶ Per multi quidem, qui SS. Apostolis successerunt, pastores, & doctores Ecclesiaz, pietate insignes mysticaz Liturgiaz expositionem, in scriptis reliquam, Ecclesia tradiderunt. Inter hos vero facile primum locum obtinent, beatus ille Clemens, qui Apostolorum principis discipulus, & eisdem successor ab ipsis SS. Apostolis declaratus fuit & D. Jacobus. .... postea Basilius Magnus paulo post B. Pater noster Joannes, &c.

Hier uyt blijkt soo klaer als den middagh dat dese Liturgien, oft Missen de welke van onse Wederpartije worden ghehouden booz nieuwe vonden ende lautere versierselen / niet alleen over twaelf hondert en dertigh saren (als desen Proclus leesde) en zijn in estime gheweest / en booz bestandigh gheworden / maer oock / soo hy seght / booz sijne tijden / ende van die autheurs / aen de welke sy nu noch worden toe-ghe-eyghent / zijn gheschreven gheweest / en aen de Kercke (als wesenende een so ghewichtighe saecke, dat sy voor alles moet ghestelt worden, ghelijck den selven Proclus seyd / over-ghelevert.

Hier teghenstaende dese soo openbare getuygenissen / aengaende de oprechtigheyt van die boozse Liturgien oft Missen, soo en hebbe ick nochtang de selve niet willen ghezuycken / om onse Ceremonien vande Misse, daer mede te bevestighen / ick hebbe dit alleen ghedaen om alle onnoedighe / ende dupten materie / oft propoost loopende disputen te schonwen / naemelijck oft dese Liturgien oprecht zijn / oft niet.

Oock soo ick het klaer getuygenisse hebbe van een soo aenstienelijck ende treffelijck Bisschop / ghelijck Proclus gheweest is / dat dese Liturgien oft Missen oprecht zijn / ende booz sijne tijden gheschreven / soo sal ick hier by wijse van een aenhanghsel noch by voeghen eenighe Ceremonien / uyt die Missen, ghetroc

ghetrocken/die doen ter tijdt zijn ghebruyckt ghe-
weest/ende by ons noch ghebruyckt worden.

Inde Liturgie handen H. Marcus Evangelist/wozt
aen den Priester belast dat hy vershepde cruycken
sonde maken/ nu een/ nu dyp/ nu ober den Kelck/
dan ober het broodt / dat hy nu stil soude bidden/
dan met luyder stemme / dat hy nu sich soude ne-
der buggen naer den Altaer/dan sich keeren tot
het volck/ &c.

Inde Liturgie oft Misse van den H. Joannes Chryso-
stomus wozt gheseyt dat den Priester comende aen
den Altaer / sijn hoofd soude buggen booz het
Crucifix / dat hy soude wseroocken / dat hy den
Kelck / ende het Lichaem Christi soude op-heffen/
ende rhoonen aen't volck/ &c.

Oterghelijcke / ende meer andere ceremonien
zijnder te binden inde Liturgien handen H. Jacobus
Apostel / handen H. Basilius, &c. met de welke de
Roomsche Kercke in den H. Dienst van de Misse
ober een komt / ende oversulcks kan berhoonen
dat hare Ceremonien/ die sy dies-aengaende ghe-
bruyckt van d' Apostelen tijden af komen.

Tweede Bemerckinghe.

Ick hebbe een ghetuyghnisse/oft twee by-ghe-
bruycht op den naem van dē H. Dionysius Arcopa-
gita, den welcken volgens mijne aen-teekening-
ghe/ende 't gheboelen van de gheleerde soude ghe-
leest hebben in't jaer 71. Bemerckt hier / dattes
luttel aenghelegghen is / oft desen autheur is ghe-
weest dien Dionysius, van den welcken ghelwach
wordt ghemaccht *Actor 17. v. 3.* ende oft hy oock op
dien tijt heeft gheleest/ den welcken van my wozt
aen-ghetreckent/ 'tis my ghenoech dat hy geleest
heeft binnen d' eerste 400 jaren / ende dat hy als
dan gheleest heeft/ stemmen my toe de Centuriato-
ren van Maeghdenburgh *Cent. 4. cap. 10. pag. 1129.* Daer
sy soo spreken : Beweeght zijnde door waerschiynelijke
redenen, soo oordeelen wy, ende deryn oock segghen,
dat

dat den boeck, den welcken op den naem van Dionysius Arcopagita is uytghegaen, van wat Autheur hy oock soude moghen by een gheraep't zijn, aen dese eeuwē (dat is de vierde) moet toe gheselreven worden.

Soo sal het dan de pijn weert wesen desen **O**ut-bader/ wie hy mocht weien/ te hoozen spreken van sommighe ceremonien / die men t'sijner tijde/in't H. Sacrificie ghebruyckte; soo spreekt hy dan/ *De Ecclesiast. Hierarch. cap 3. ... volghens d'oversettinghe van P. Coraerius.* Den Bisschop, als hy gaet tot den Autaer Godts, om het H. Ghebedt te celebreren, beghinnende van het wieroocken des selven Autaers, gaet den heelen omloop vanden Choor om, tot dat hy wederom keerende tot den goddelijcken Autaer, beghint den H. sangh vande Psalmen, alswanneer de heele Gheestelijckheydt samen, hem achter volgh't met het singhen der heylighe Psalmen. Hier nae wort door de Dienaren op gheseyt de lesse van de goddelijcke Schriften: Welcke gheeyndicht wesende, worden de Catechumeni, met de Eneugumeni, ende leet wesighe uyt den omloop uyt-gesloten, blijvende alleen, die de Communie, oft mede deylinghe weerdigh zijn. Voorts sommighe van de Dienaren, blijven staen voor de gheslotene deuren van de Kercke, ende andere doen iet 'tghene haer officie aengaet. Maer die voornaemste zijn onder de Dienaren, stellen, samen met de Priesters, op den goddelijcken Autaer, het heyligh Broodt, ende den Kelck der segheninghe, te voren van de heele ghemeente ghesonghen wesende, eenen algheren Lof-sangh. Derhalven volbrengh't den goddelijcken Bisschop het H. Ghebedt, ende wenscht aen alle, den heylighen Vrede: Ende de wijle dat sy alle malkanderen omhelsen, soo wordt gheeyndicht het verholen op segghen van de heylighe Schrifturen. Daer nae als den Bisschop, ende de priesteren hare handen hebben ghewasschen: den Bisschop staet in het midden vanden goddelijcken Autaer, ende de voornaemste Dienaren, met de Priesters staen rontsom hem; voorder nae dat den Bisschop de heylighe gaeven Godts heeft ghepresen, hy consacreert de aldergoddelijckste Mysterien, de welcke hy oock, nu gheconsacreert zijnde, onder de voorghestelde teekenen: brenght

in het ghesicht, oft verhoont aen het volck, ende naer dat hy de gaeven vande goddelijcke wercken verhoont heeft, hy begeeft hem tot het nutten der selve, ende noode de andere. *er toe.* Ten lesten de goddelijcke Communic, ghenueyde uyt-ghedeylt hebbende, eyndicht met eene heylighe dancktegginghe. **Daer hebt ghy een kort begryp van de Ceremonien / die vande Roomse Kercke nu noch ghebruyckt worden, in den heyligen Dienst vande Misse.**

Wat nu raecht de schriften van den H. Cyrillus Hierosolymitanus, de welcke Catecheses Mytagogicæ gheneemt worden; ende die ick in mijn boozgaende bewijs hebbe vooz-ghestelt / al-hoe-wel sy van onse Weder-partije / namelijk van Rivetus in *Critico sacro lib. 3. cap. 8.* worden verstootten / ende verwoopen / als niet oprecht / soo is 't nochtang / dat ick niet sulck en kan hebnden / noch hy Posselinus in *Appar. sacro*, noch hy bellarminus de *Script. Eccles.* noch hy Gesnerus in *Bibliotheca*, noch hy den H. Hieronymus, de *Scriptoribus Ecclesiast.* den welcken niet anders en seght / als dat 'sijnen tijde de boozsepde Catecheses banden selben Cyrillus waren in 't licht ghebrocht / ende dat hyse in sijne jonckheydt ghemaect hadde a. Dit soo wesende / ick en kan niet bedencken / waerom dat wy dese schriften niet en souden aennemen vooz oprecht / ende de eyghen van den H. Cyrillus Hierosolymitanus, den welcken / soo hy gheleest heeft binnen d. eerste 400. jaren / te weten ontrent het jaer Christi 365. Soo sal ick mede hier vooz stellen sijne woorden / met de welcke hy beschrijft de ceremonien / die 'sijnen tijde in den H. Dienst / oft Sacrificie ghebruyckt werden / ende luyden aldus; Catechesi 5.

Ghy lieden hebt den Diaken, aen den Priester, ende Ouderlinghen, die rontsom den Altaer Goits stonden, sien water gheven om hare handen te wasschen. . . . Daer naer roept den Diaken, omhelst, ende kust malcanderen, ende dan groeten wy malcanderen met eenen kus. Niet dat ghy desen kus moet ontfanghen. als eenen die op de merckt, tusschen ghemeyne vrienden ghegheven wort, want hy en

Extant ejus
Karnygoris
quas in ado-
lescencia
composuit.

is sulcks niet : Maer desen versoent onderlingh de sielen, ende beteekent een verghetenisse van alle quaedt. ... Daer naer roept den Priester: *De herten om-hoogh* ..... ende ghy-lieden antwoordt: *Wy hebben-se tot den Heere*..... Daer naer seght den Priester: *Laet ons dan-seggghen aen den Heere* ..... Daer op antwoordt ghy-lieden: *'Tis weerdigh en recht*..... Hier naer maecten wy ghewach vanden Hemel, en Aerde, en Zee, vande Sonne, ende de Maene, en Sterren, ende van alle de Schepselen, soo redelijcke als onredelijcke, soosienelijcke als onsielijcke, van de Enghelen, Arts Enghelen, Krachten, Heerschappien, Prinsdommen, Machten, Throonen, en Cherubim deckende haer aensicht, als oft wy seyden met David: *Maeckt groot den Heere, met my*: Wy maecten oock mentie van die Cherubim, die Esaïas in den heylighen Gheest, heeft sien staen voor den throon Godts, toepende: *Heyligh, Heyligh, Heyligh den Heere Sabaoth* ..... ende alsoo, door dierghelijcken Lof, sangh ons heylighende, bidden den alder goedertierensten Godt, dat hy den H Gheest seynde over de voor-ghestelde giften oft mysterien, op dat hy het broot maecke het Lichaem Christi, ende den wijn het Bloet Christi, want al het ghene dat den H Gheest sas aen-gheraeckt hebben, wort allesins gheheylight, ende verandert. Maer daer naer, als nu dit geestelijck Sacrificie ghemaect is, ende dien onbloedighen dienst, over de offerhande der versoeninghe, wy bidden Godt, voor den ghemeynen Vrede der Kercken, voor de ruste des wereldts, voor de Coninghen, voor de Soldaten, voor onse mede-ghesellen, voor de siecke, ende bedruckte, ende in summa, voor alle die hulpe van doen hebben, Als wy dit Sacrificie offeren, wy houden oock ghedachtenisse van die, de welcke voor ons zijn ontslapen, eerst van de Patriarchen, Propheten, Apostelen, Martelaren, op dat Godt door hare ghebeden, en voorbiddinghen ontfanghe onse ghebeden. Daer naer bidden wy voor de Overledene, voor de HH. Vaders, en Bisschoppen, ende ten lesten voor alle die onder ons zijn ghestorven, gheloovende dat de voor-biddinge van dat heyligh ende aensienlijck Sacrificie, welck op den Altaer gestelt is, eene aldermeeste behulp-saemheyt is voor de sielen, voor de welcke het gheoffert wordt..... Daer naer seght ghy-lieden dat Ghebedt, 'welck den

den Salighmaker heeft ghegheven aen sijne Discipelen, segghende: *On' en Vader, die zijt inde hemelen* .... Daer naer seght der P. ster: *Alles is heyligh aende heylighe*. . Gy lieden hebt oock met eene goddelijke melodie hooren singhen, ende u l. verwecken tot de mede-deylinghe vande heylighe mysterien, segghende: *Smaeckt, ende siet dat Christus de Heere is* ..... ende als ghy nu komt tot de Communie, en komt niet met opene handen, oft open-ghelperde vingheren, maer leght uwe slincke handt over de rechte, als eene sit-plaetse, de welcke eenen soo grooten Koningh ontfanghen sal ..... Ten lesten het ghebedt volbracht zijnde, bedanckt Godt, die u voor soo groote Mysterien heeft weerdigh ghevonden.

Du moeten wy nae dese twee Griekische Daders/ noch by-vorghen de gherouwste ghetuyghe van d'outheit (soo als Joannes Calvinus hem noemt) dat is/ den H. Augustinum, siet eens oft de Ceremonien, die de kercke van Afriken, ten tijde Augustini, gheghebruyckte in't Sacrificie oft Godts-dienst, niet over-een-komen / met de Ceremonien van de heden-daeghsche Roomsche Kercke.

De Roomsche Kercke beghint haer Sacrificie met Psalmen: Alsoo oock ten tijde Augustini, gheleijck by ghetuyght *Lib. 2. Retract. cap. 21.* Dan begoft het de ghewoonte te zijn by Carthagen, dat men aen den *Ausaer* voor de Offerhande lof-sanghen opseyde, *uyt het boeck der Psalmen.*

Daer nae seght de Roomsche Kercke *Kyrie eleyson*, dat is/ Heere ontfermt u onser.

Dit komt over-een met 'tghene Augustinus seyt *Epist. 178.* Van alle Latijnsche, ende uyt-landtsche Naticn, wordt in de Griekische tale ghebeden: *Heere ontfermt u onser.* **Porter: inde Griekische tale, soo sebben sy dan oock: *Kyrie eleyson.***

De Roomsche Kercke verweckt daer nae het volck tot het ghebedt/ segghende: *Oremus, dat is/ Laet ons bidden.* Soo dede men oock ten tijde Augustini; als blijkt vut dese sijne woorden *Epist. 107.* Als ghy den Priester Godts aen den *Ausaer* het volck hoort *verwecken om te bidden.*

¶

Daer

Daer dit / spreekt de Roomsche Kercke bersehepden ghebeden: Van dese ghetwoonte spreekt Augustinus *Epist. 59 ad Paulin. c. 5. Vy doen ghebeden*, seyd hy eer dat beghint gheseghent te worden, 'twelck op de Tafel des Heeren is.

Item *Epist. 106.* Antwoort ghy-lieden niet *Amen*, als ghy den Priester Godts aenden *Autaer* met heldere stemme hoort bidden, dat hy de ongheloovighe volckeren wilt brenghen tot sijn gheloove?

Hier nae leest de Roomsche Kercke bersehepden lessen / nyt bersehepden boecken bande *H. Schryfture*.

Dit gherupght mede Augustinus van sijnen tijt segghende: *Serm. 236. de tempore*: Wy hebben ghehoort de lessen vande goddelijcke uyt spraken, als sy gelesen wierde.

Item *Serm. 7. de verbis Apostoli.* M'hebben den Apostel ghehoort, m'hebben den *Psalm* ghehoort.

Van boeghter de Roomsche Kercke hy / eens oft twee-mael dit Hebreusch woordken / Alleluja.

Al 't selve was in 't ghezupck ten tijde Augustini, want soo gherupght hy in *Psal. 106.* 'T is *Alleluja*, en twee-mael *Alleluja*, 't welck wy solemnelijck op sekeren tijdt singhen, volghens de oude overleveringhe der Kercke.

Item *Epist. 119. cap. 15.* Alle Sondaghen singht-men aen den *Autaer*, *Alleluja*.

Dit ghedaen wesende / komt de Roomsche Kercke tot het lesen des Euangeliums, nae den tijdt / oft occasie der Feest-daghen.

Een dede-men ten tijde Augustini, soo seyd hy in *Epist. 1. Ioan.* Nu isser tusschen ghekomen de solemniteyt van heylighe daghen, op de welcke-men moet sekere lessen nyt het Euangelie, inde kercken, opsegghen, de welcke op die daghen jaerlijcks soo worden ghelesen, dat-men gheene andere en magh inde plaetse stellen.

Daer nae seght de Roomsche Kercke dese woorden: De herten om hoogh: ende het volck antwoort: M'hebben-se tot den Heere. **Wederom:** Laet ons dancksegghen aen den Heere, ende men antwoort: 'T is weerdigh ende recht.

Dan

Dan dit ghetuygh Augustinus Epist. 156. met dese woorden : Dat de Christene siele niet te vergheefs hoorre: *De herten om-boogh*, ende niet te vergheefs antwoorde, dat sy die heeft tot den Heere.

Item Sermon super Confiteor tibi Domine : De ghelooighe weten wel, waer ende wanneer dat men seght, *Lat ons danck segghen aen den Heere onsen Godt.*

Item Epist. 57. De ghelooighe weten wel in wat Sacrificie dat men seght: *Laet ons danck segghen aen den Heere onsen Godt.*

Item De bono persev. cap. 13. Wy worden vanden Priester vermaent, te dancken aen den Heere onsen Godt, ende sy antwoarden, *'t is wierdigh ende recht.*

Hier naer hout de Roomsche Kercke ghedachtenisse der HH Martelaren.

Hier van gheeft ons verscheyden ghetuyghenissen den H Augustinus.

Eerst Sermon. 17. de verbis Apost. De Martelaren worden opgeheyt aen den Altaer Gods, niet op dat men voor haer bidde ghelijck voor andere overledene.

Ten tweeden Lib. 2. de Civit Dei cap. 10. De Martelaren worden in 't Sacrificie op hare plaetse, ende orden ghenoecht.

Ten aerden Tract. 84. in Ioan. Wy houden aende Tafel (des Heeren) ghedachtenisse der Martelaren, anders dan voor andere dooden.

Maer dit stelt den Priester inde Roomsche Kercke sich tot de Consecratie : beghint van het teecken des Cruys.

Alsoo dede men mede ten tijde Augustini, want hy seyd: *Sermon. 181. de tempore :* Het lichaem des Heeren wordt gheconsecreert, door het teecken des Cruys.

Item Tract. 118 in Ioan. Welck is het teecken Christi, anders als het Cruys Christi? welck teecken, ten zy dat het ghebruyckt worde over het Sacrificie, niet van alle worde wettelijck volbracht.

Van gheschiedt de Consecratie inde Roomsche Kercke.

Van dese seyd Augustinus : *apud Gratian. de consec. dist. 2. C. Nos.* Niet alle broodt en wordt het lichaem Christi, maer dat, twelck den segghen outfanght.

Item Ibidem : Wy belijden ghetrouwelijck dat het
voor de Consecratie broodt ende wijn is, 'twelck de natu-
re ghemaect heeft, maer nae de Consecratie, het Vleesch
ende Bloedt Christi, 'twelck den seghen ghecheylight heeft.

De Roomsche Kercke aenbidt de gheconsacrerde

Hostie.

Het selve dede men ten tijde Augustini; Soo segt

hy/

Eerst *In Psal. 98.* Christus heeft hier omghewandelt in
sijn vleesch, ende heeft dat selve vleesch ons t'eten ghege-
ven tot onse saligheydt, ende niemant en eedt dat vleesch
'ten zy dat hy 't eerst aenbeden heeft.

Ten tweeden. *Apud Gratian, de Consec. dist. 2. C. Nos. 177.*
eeren onder de ghedaente van broodt, ende wijn, de welke
wy sien, onzichtbare dinghen, dat is, het vleesch, ende
bloedt.

Maer de consecratie/ende aenbiddinghe / bidt de
Roomsche Kercke voor de sielen der overledene.

**Hier van hebben wy oock verscheden ghetuy-
genissen by den selven Augustinum, als namelijck**
Serm. 17. de verbis Apost. De Martelaren worden opghe-
seydt aen den Altaer, niet op dat men voor haer bidde
ghelijck voor de andere overledene.

Item Lib. 9. Confess. cap. 13. Mijne moeder heeft be-
gheert dat men haerder ghedachtenisse soude houden aen den
Altaer: Gheeft Heere mijnen Godt, gheeft dat in, aen mijn-
ne Broeders, dat alle de ghene die dit sullen leuen, aen uwen
Altaer uwe dienst-maeght Monica, met haren man Patru-
cius, ghedachtigh wesen.

Item/ Lib. de cura mort. cap. 1 In de ghebeden van den
Priester, de welke aen Godt den Heere op den Altaer wor-
den ghestort, heeft oock hare plaetse de ghedachtenisse, oft
recommandatie der overledene.

**Maer al dit seght de Roomsche Kercke den Pater-
noster.**

Desghelijck was het ghebruyck op de tijden
van Augustinus, hoor wat hy seght: *Epist. 59.* De hee-
le Kercke sluyt dit heel gebedt, met het Ghebedt des Heeren.

**Doorders/ als den Priester in de Roomsche Kere-
ke sich bereydt tot het nutten des Lichaems** *Chap. 11.*

sti, kloppende op sijne borst, seyd hy: Heere ick en ben niet weerdigh dat ghy komt onder mijn dack.

Van dese ghewoonte spreekt Augustinus in Psal. 146. segghende: Als wy op onse borsten kloppen, dan gheven wy te kennen dat wy rouwigh van herten zijn.

Trem: sprekende van de bereydinghe tot het H. Sacrament Epist. 118. seyd hy: Den hondersten man seght: Ick en ben niet weerdigh dat ghy komt onder mijn dack.

Ten lesten sluyt de Roomsche Kercke alleg met Dancksegghinghe.

Hoozt hier op de woorden Augustini Epist. 59. Dat groot Sacrament mede-ghedeylt zijnde wordt alles ghesloten met dancksegghinghe.

Hier upt/ende upt al het booz-gaende/kan-men lichtelijck mercken hoe verre dat onse Weder-partij af-ghetwcken is vande oude / Christene Kercke/de wyle sy niet een ster van al dit onder-hout/ende hoe precis dat de Roomsche Kercke/ met die eerste Christelijcke Kercke / soo Gheestelike als Latijnsche / over een komt / aenghesten dat sy in haren H. Dienst / noch alle de selve ceremonien ghebruyckt/de welke die eerste Christelijcke/ende oprecht Kercke ghebruyckt heeft.

Derde Bemerckinghe.

Iemandt soude my misseken konnen op-wozen / dat men niet bewijzen en kan / dat sommige van de ceremonien / die ick hebbe ghebruyckt / zijn ghebruyckt gheweest in het Sacrificie van d'Oude Kercke / maer wel in hare Vergaderinghen; ick bekenne datter eenighe dierghelijcke zijn; maer ick braghe / wat datter aenghelegghen is; want de ceremonien die d'eerste Oude Kercke ghebruyckt heeft in hare vergaderingen / waerom en moghen die niet loffelijck ghebruyckt worden in't Sacrificie? Ten tweeden wie sal my konnen over stryden / dat die ceremonien / van de

welcke Oudt-vaders seggen ghebruyckt getweest
 re zyn in hare vergaderinghe / niet ghebruyckt
 en zyn gheweest in haer Sacrificie / de wijle be-
 blijckt upt vele H. Vaders / als naemlyck Ju-
 nus, Tertulhanus, Chrysofomus, en andere / dat in alle
 de vergaderinghen van d'eerste Christenen wien
 offerhande gedaen / oft sacrificie: Ick sal daer be-
 ronnit laten aen den onpartijdigen leser / die
 welken sal naemlyck helieben oogh-merck
 nemen op dese / oft dierghelike woorden: Den Pro-
 sten, Offerhande, Sacrificie, aensienlyck mysterie, H. Tafel
 Aeraer, &c. en soo waer hy die ontmoet inde boe-
 stellinghen vande H. Oudt-vaders / van my hy
 ghebruyckt in 't booz-gaende bewijs / soo mach hy
 sekerlyck daer upt besluyten / dat die ceremonien
 niet enckelijck in de vergaderinghen / maer en
 ghentlijck inde Messe, oft Sacrificie van d'Oude eer-
 ste Kercke / zyn ghebruyckt gheweest.

AENSPRAECKE

Tot den Leser die sich noemt Ghe-
 reformeert, oft Euangelisch, oft
 Protestant, &c.

Mannen Broeders,

Op dat wy hier niet en souden loopen buy-
 ten propoost / oft disputen aen-nemen /
 (aengaende dese materie / die wy nu han-
 delen) de welke niet en souden dienen ter
 saccke: soo is 't dat ick u waerschouwe hier op te
 setten bysonderlyck / dat al het ghene ick tot hier
 toe hebbe ghehandelt / niet anders en is als / Qua-
 stio facti, dat is te segghen / dat hier anders gheene
 questie en is / dan oft dierghelike ceremonien in
 d'eerste tijden van d'oprechte Kercke Christi, met-
 ses daer zyn ghebruyckt gheweest / ghelijck de
 H. Oudt-

H Oudt-vaders van die tijden ons verhalen.

Wat antwoort ghy-lieden op dese vzaegh?

Seght ghy dat-se niet en zijn ghebruyck ghe-
weest? soo volght het dan / dat alle de Oudt-va-
ders hebben gheloghen: Ende wie/ die noch eens-
ghe reden gebruyck/ sal sulckx deurben dencken?
wie en sal hem niet beroozdeelen van dwaeshept/
die meer gheloof gheeft aen Heydensche Hystorie-
schrybers / als sy segghen / datter inde twereldt
enen Alexander de Grootte is gheweest / oft enen
Casar, dan aen soo veel treffelycke / ende heplighe
Christene Bisschoppen / allegaer rechtsinnighe
Vaders/als sy segghen dat t'haren tijde/alle dese
hoben-ghemelde ceremonien / zijn in't ghebruyck
gheweest?

Seght ghy dan/ende staet ghy my toe/ dat dese
Ceremonien/in de oude tijden/ zijn in't gebruyck
gheweest? soo moet ghy my dan oock toe-stem-
men/dat de Roomische Kercke ober-een komt met
d'oude/ ende ter contrarlen/dat ghy verre af-ghe-
weken zijt van d'eerste Christene Kercke/als ghy
dese ceremonien hebt af-ghebroken/ende verwor-
pen als supersticie.

Seght ghy my/ dat dese Ceremonien wel in't
gebruyck zijn gheweest/doch dat de **H** Vaders/
ende de Kercke/dies-aengaende gestrupkelt heeft/
oft ghedooft; soo vzaegh' ick dan / hoe dit samen
kan staen / dat ghy op den eenen kant seght / dat
de Kercke op die tijden oprecht is gheweest/ ende
nochtang op den anderen kant / dat sy ghedooft
heeft in het bedlenen van een/vande ghewichtigh-
ste stucken van onse Keltighe/ ghelijck is het H. Sa-
crament des Autaers, oft ghelijck ghy spreect / het
Avontmael?

Ick bekenne dat sommighe Vaders/ oock van
die tijden/in sommighe stucken hebben gestrup-
kelt/oft ghedooft / als namelijck Origenes, Tertul-
lianus, Cyprianus, en andere; maer wie en weet oock
niet / dat sy / oft daetelijck daer over berispt / oft
daer nae zijn bestreden geweest van andere recht-
sinnighe

sinnighe Daders? thoont my eens dat sulckx doech
ghebeurt is aengaende de stucken/die wy nu booz
hebben.

Wie heeft opt van de oprechte Christenen Justi-
num, Cyprianum, Ambrosium, Augustinum berispt/ als
sp leerden/dat in't Sacrificie den wijn moest ghe-
menghelt worden met water/ ende dat selve stel-
den in't werck?

Wie heeft hem ghestelt teghen Cyprianum, Chry-
sostomum, Augustinum, als sp in hare publicque
schriften/ oft vergaderinghen verhaelden / dat
den Priester seyt: De herten om-hoogh, ende dat men
hem antwoort: Wy hebben-se tot den Heere, &c. Wie
heeft opt Tertullianum, Chrysostomum, Augustinum he-
sreden/ als sp openlijck seyden/dat men aen den
Aotael, oft in't Sacrificie ghedaechtenisse hielt vande
W. Paterlaten / op dat sy voor ons souden bidden?
ghehijck Augustinus seyd *Tract. 84 in Ioan.*

Wie heeft opt gheschreven teghen Ambrosium,
als hy in't laugh/ ende beredt / de ghebeden ver-
haelt/die den Priester t'synen tijde sprach aenden
Antaer?

Wie heeft opt Basilium durben betoorzdeelen van
volinghe/als hy voor Lof weerdigh hielt/dat den
Priester het lichaem Christi, ende den Kelck win-
hoogh hief/oft verhoonde aen het volck?

Wie heeft opt de penne inde handt ghenomen
om te schryben teghen Cyrillum, Hierosolymitanum,
oft Augustinum, om dat sp leerden/dat men het Lic-
haem Christi, ende den Kelck des Bloedts, eest moest
aenbidden/ eer-men se nuttede?

Wie heeft sich ghestelt teghen Epiphanium, Cyril-
lum Hierosolymitanum, Chrysostomum, Augustinum,
Tertullianum, als sp in hare schriften hebben ghe-
stelt / oft op de Dreeck-stoelen verkondight/dat
den Priester in't Sacrificie / ghedaechtenisse hout van
de Overledene, ende biidt voor hare sielen, ende/dat dese
ghebeden de sielen grootelijcks baeten? Ende soo is't
nrede van alle de reste.

Maer opt verhoout ghy mij van / dat alle dese/
ende

ende meer andere Daders / de welcke op die tijden
 gheleest hebben / die ghy selve booz oprecht / ende
 recht-sinnigh houdt / in dese booz-ghefelde stuc-
 ken souden ghedaelt hebben / oft ghestrupckelt /
 oft superstitieus gheweest zijn: wilt ghy dan wij-
 ser wesen / dan alle wtte oprechte ende recht-sin-
 nige Booz-ouders? Wilt ghy beter weten / wat
 selighe aengaet / dan alle die npr-siekende mannen
 van d'eerste eentwen / die gheleest hebben soo naer
 aen de tijden van d'Apostelen / ende soo verlicht
 waren van Godt in de Schrifture? schoon sy
 menschen doech waren die kosten dolen / zyt ghy-
 lieden alleen de menschen / die aen gheerne dolin-
 ghen en zyt onderwozpen: ick houde my aen het
 segghen vanden H Hieronymus: Wy en zijn noch ghe-
 leerder als *Hilarius* noch ghetrouwer als *Victorinus*: a **W**
 zyn noch verre van die hoogh blyghende/godde-
 lijcke / ende verlichte verstanten van Augustinus,
 Hieronymus, Ambrosius, Chryostomus, Cyprianus, Justi-
 nus, &c. Waerom tracht ghy ons dan te leeren (ick ghe-
 bruycke de woorden van Hieronymus) nae bystien /
 oft selighen hondert jaren / twelck wy te voren niet
 en hebben gheweten, oft ghehoort: b te weten / dat
 alle onse Booz-ouders / doech die / naer u segghen /
 in d'oprechte kercke gheleest hebben / souden ghe-
 doolt hebben / oft ghestrupckelt / oft superstitieus
 gheweest zijn / in t ghebruycken van d'upwendighe
 ceremonien / raeckende het Sacrificie?

Ghy sult missechten segghen / ghelijck de Centu-
 riaros van Maeghdenburgh. *Centuria 4. Cap. 6. pag. 255.*
 de welcke/als sy daer vele ceremonien / raekende
 de de begravenisse der gheloobighe aen-ghereet-
 kent hebben npr den H Dionysius Areopagitta, boe-
 ghender booz ten slot-ten byc: Alle dese dinghen
 worden ghedaen, ende gheschieden buyten Schrifuer.
 Wilt ghy missechten oock soo spreken/en segghen/
 dat de Daders/ende de eerste kercke / dier ghelijc-
 ke ceremonien/gelijck boven gesept is/gebruycke
 hebben / oft sonder / oft teghen Schrifuer / soo
 braygh' ick van / oft ghy beter weet wat Schrif-
 tuer

a Nec diser-
 tiores sumus
 Hilario, nec
 fideliores Vi-
 &orino. Epist.
 ad Pammach.
 de error. Ori-
 genis.

b Cur post
 400. annos
 docere nos
 niteris, quod
 ante nescivi-
 mus? Hieron.
 supra.

c Sed hae ex-
 tra Scripu-
 ram fiunt. &
 geruntur,

tuer is/oft teghen Schyftuer/als de Daders? oft ghy/ die seftien hondert jaren nae d' Apostelc tijde ghekomen zijt/ beter kont weten / wat d' Apostelen hebben ghebaen / ende wat ghevoelen sy hebben gehad vande Schyftuer/als die/de welcke op die selve tijden/oft daer outrent/oft sommighe jaren daer naer hebben gheleest? Wat seght ghy hier op?

Seght ghy dat ghy beter / oft immers soo wel weet/ wat hoor? oft teghen Schyftuer is/ als die Oude vaders? soo ben ick grootelijck verwonderd/dat ons de Schyfture / soo van 't oude als 't nieuwe Testament / ghedurigh seynde tot onse Dooz-ouders om van die te leeren / wat dat-men 't haren tijde gheleert heeft/ op dat wy dat souden moghen aen-nemen/en volghen.

Staeter niet gheschreben Deut. 37. v. 7. Ghedenck aen de daghen van oudts, merckt op de jaren van elck geslachte: Vraecht uwen Vader, die sal het u bekennt maken; uwe oude, ende sullen't u segghen. **Wat sullen sy segghen den Dordrechtchen Bijbel antwoort 3. Bemerk.** Wat van't begin der werelt, in Gods Kercke gebeurt is.

Staeter niet Job 8. v. 8. 9. Vraecht doch nae het vorige gheslachte, ende bereydt v tot onderfoeckinghe uwer Vaderen. **Wie zijn die den Dordrechtchen bijbel antwoort 11. Bemerk:** Die inde vorige gheslachte gheweest zijn, ende verkregen hadden, soo door de lanckheyte haers levens, en te groote ervarentheyde, als door verscheyden openbaringhen Gods, groot verstant, ende wijsheyt. **De Schyfture by Job. gaet boozder/en seght:** Want wy zijn van giffen, ende en weten niet. **Wat is dit te seggen? den Dordrechtchen Bijbel antwoort 12. Bemerk:** Die met die Voor-vaderen niet te ghelijcken en zijn, hebbende een korter leven, minder ervarentheyde, ende niet soo vele openbaringhen van Godt. **Wat dunckt u l. be-minde vrienden / past dese verklaringhe niet pertinent op u opghen selven? hoe derft ghy u dan soo bermerelijck/oft booz-stellen/oft ten minsten vergelijcken aen uwe Dooz-vaderen in't bonnissen/ wat booz/oft teghen Schyftuer is?**

Weder

Wederom staeter niet *Ierem cap. 6. v. 10.* Staet op de weggen, ende siet toe, ende vraghet naer de oude paden, waer doch den goeden wegh zy, ende wandelt daer in. **Welcke zijn dese paden?** den Dordrechtchen Bijbel, antwoort 47 *Bemerk*: Die Godt sijn volck in voortijden altoos gheleert, ende gheleyt heeft, om hen tot de saligheydt te brenghen. Hoe komt het dat ghy dese oude paden verwerpt / als *superstitieus*?

Ten lesten staeter niet by den *H. Apostel Paulus* *Hebr. 13. 7.* Ghedenckt uwer voorgangheren, die u het woordt Godts ghesproken hebben, volghit haer ghelooft nae. **Wie zijn dese voorgangheren / wiens ghelooft wy moeten nae-bolghen?** den Dordrechtchen Bijbel antwoort: De Apostelen, ende andere getrouwe Leeraers. **Er go bolghens dese verklaringhe / soo zijnder dan behalben d'Apostelen / noch andere Leeraers / die wy moeten gedencken, ende wiens ghelooft wy moeten naer-volghen.** **De questie is nu / wie die andere ghetrouwe Leeraers gheweest zijn?** zijn die niet *Justinus, Clemens, Ignatius, Gregorius Nyssenus, Clemens Alexandrinus, Chrysostomus, Cyprianus, Hieronymus, Ambrosius, Basilius, Athanasius, Augustinus, &c.*

Seght ghy dat neen? **Soo wijst my dan / behalben d'Apostelen / ende dese booz-ghenoemde / ende dierghelijcke Daderen / andere ghetrouwe Leeraers, ende voorganghers, wiens Ghelooft, oft Leere wy moeten naer volghen.**

Seght ghy / dat dit zijn die ghetrouwe Leeraers, behalben d'Apostelen? soo maect ick dit argument.

Justinus, Clemens, Ignatius, &c. zijn die ghetrouwe Leeraers gheweest / behalben d'Apostelen / wiens Leere, soo *Paulus* ghebiedt / wy moeten bolghen.

Maer *Justinus, Clemens, &c.* Leeren dat de Ceremonien / die men t'haren tijde ghebruyckte in't Sacrificie goetd waren / en loffelijck.

Ergo die Ceremonien na te volgen is goet / ende loffelijck / dief-bolghende niet *superstitieus* / oft tege Schrifftuer / gelijk nochtans onse *Weder-partij* wilt houden staen; oft wel brenghet my Schrifftuer-

tuer-plaetsen boozt / in't bysonder / teghen de
welcke sy strijden.

Ghy sult missechten booz-stellen *Galat. 5 v. 1.* al-
maer ghy seyt wordt : Staet in vryheydt, ende en wilt u
niet wederom vast maecken aen het jock der slavernijc, te
weten/der Ceremonien, soo den Dordrechtchen Bijbel
dat verklaert 3. *Bemerck.*

Ich antwoorde / dat Paulus hier alleelijck
spreekt vande besnijdenisse : Blijckt up't 'rbol-
ghende v. 2. So6 ghy u laet besnijden, Christus en sal u
niet nut zijn.

Hoe konit dese plaets hier te pas / om te bewij-
sen dat onse ceremonien / die onse Dooz-ouderg/
ende wy noch ghebruycken in den Godtg-dienst/
strjden teghen Schijstuer: dunckt u dit een goet
ghevolgh te wesen : Paulus seght dat de ceremo-
nien vande besnijdenisse in't bysonder afghe-schaft
zijn/ergo alle ceremonien zijn af ghebroken / dit
holgh al-even-reenz als oft ick u sepde : De Pre-
dicanten van Hollandt en moghen gheene Am-
bachten oeffenen/ ergo alle menschen en moghen
gheene Ambachten doen.

Heit ghy gheene andere Schijstuer-plaets als
dese/om te bewijzen dat onse Ceremonien strijden
teghen Schijstuer/soo en doet ghy niet op: hebder
noch meer/laet-se ons dan hooren.

Ephes. 2. 15. Staet gheschreven : Hy heeft de vyandt-
schap in sijn vleesch te niet ghedaen, de wet der gheboden,
in insettinghen, &c.

Ich antwoorde wederom/ als bozen/ dat Pau-
lus hier niet en spreekt vande heele wet der ghe-
boden/maer alleelijck vande wet der Besnijde-
nisse : Siet v. 11. ergo dit wederom niet tot onse
propoooste.

Ghy sult wy dan missechten booz-stellen de plaets-
se Pauli *ad Hebr. 8. 7.* Indien dat eerste verbondt on-
berispelijck hadde gheweest, soo en soude voor het twee-
de gheene plaets ghesocht gheweest zijn.

Ich antwoorde dat Paulus hier spreekt van
de ceremonien de welke ghebruyckt werden in
het

het slagghen/dooden/ ende herbzanden der heesten/
die tot eene offerhande aen Godt wierden op-ge-
drazghen: Niemandt en twijffelt daer aen/oft de-
se ceremonien zyn samen met de Sacrificien af-
gheschaft. Maer weet ghy niet dat Paulus seght
Heb. 8. 6. dat Christus, eene veel uyt-nemender bedienin-
ghe vercreghen heeft? Weet ghy niet / dat hy seyd
Heb. 9. dat de oude Sacrificien / de welke beston-
den in't bloedt der Bocken, en kalveren. v. 12. Stieren, en
Bocken. v. 13. In spijsen, en drancken, ende verscheydene
wasschinghen, &c. v. 10. alleenlyck moesten dueren/
tot den tijdt der verbeteringhe, dat is / tot datter een
veel uyt-nemender ende beter Sacrificie soude in-ge-
selt worden / 'twelck Christus onsen oppersten
Priester/nae de ordeninghe van Melchisedech, heeft
volbracht in sijn bloet/op den Bergh van Calba-
rien? Welck sacrificie hy oock/als wesende Priester
in eeuwigheydt, heeft willen herhaelt/en vernieuwt
hebben/ende dat onder de ghedaenten van broodt
ende wijn / als wesende Priester nae de Ordeninghe
van Melchisedech, segghende: Doet dat tot mijnder ghe-
dachtenisse. Waer uyt sult ghy nu verhoonen/
dat dit beter, ende veel uyt-nemender Sacrificie/
'twelck ons is gheboden / van Christus te doen/
of te herhalen/ niet en magh vereert worden met
betere/ ende uyt-nemendere ceremonien / als die
van de oude Wet waren?

Ghy beroont my wel uyt Schriftuer/ dat som-
mighe bysondere ceremonien / als te weten/ van
de Besnijdenisse / ende het dooden der heesten / af-
gheschaft zyn / maer ghy en kont my uyt Schrift-
uer niet bewijzen/ dat daerom alle de ceremonien
in't ghemeyn af-gehoeken zyn/ oft verboden

Ter contrarien / om te rhoonen dat Christus
gheene ghedachten en hadde van alle Ceremonien
in't ghemeyn te verbieden/ hy self heeft booz/ en-
de inde instellinghe van't H. Sacrament/ Ceremo-
nien ghebruyckt / ende daer hy gheseydt: volghet
my hier in naer/ oft/ doet my dat naer. Heeft hy
niet booz de instellinghe / de vorten ghewasschen
aen

aen sijne Discipelen? Wat was dit anders als een enckele Ceremonie? heeft hy niet het broot genomen in sijne handen? heeft hy niet gheseght? heeft hy niet ghedanchseght? heeft hy den beker niet laten ront gaen? wat zijn dit anders als Ceremonien? Verhalven het steken van synen vingher in de ooze der Doode/ het bestrycken der ooghen vande blinde met sijnck/ wat zijn dat anders gheweest als Ceremonien? hoe kan het dan bestaen/ dat alle Ceremonien in't ghemeyn souden af-gheschaft zijn/ aenghestien dat Christus self Ceremonien heeft gebuyckert/ jae belast dat wy hem daer in souden naer volghen? Ergo soo verre is't van daer dat onse Dooz anders / oft wy iets souden leeren/ oft doen teghen Schrifstuer/ als wy in ons Sacrificie Ceremonien gebuyckten/ dat wy in teghen-deel de Schrifstuer / ende het exempel Christi dooz ons hebben.

Inden ghy my hier teghen seght/ dat alle onse Ceremonien in't bysonder/ niet en staen upt ghebuyckert in Schrifstuer? Ick bekenne dat het soo is/ maer wat wilt ghy hier upt besluyten/ dat sy daerom/ oft moeten af-gheschaft worden/ oft superstitius zijn? sout ghy dese sloot-reden maecken? soo becht ghy teghen u-selben/ ende met 't sweert dat ghy teghen my upt tcecht / doodr ghy u-selben? Want hoe menighe ceremonien en hebr ghy niet in het bedienen der Sacramenten / ende elders/ waer van nochtans niet eene te binden is in de Schrifsture.

In't bedienen des Nachmaels/ gy leeft het 11. cap vanden 1. Brief tot die van Corinthien, de Vader onse, ende 't Gheloove. 2. Ghy uut het met onghedeckten hoofde. 3. Ghy ontfanght het smogghens/ en deurgangens nuchter. 4. Ghy singht Psalmen / van de welke in't newwe Testament gheen ghewach wordt ghemaect. 5. Ghy sijt het broodr te dozen met schellen/ hoe sult ghy my iet van alle dese ceremonien berhoonen upt Schrifstuer?

In het bedienen des Doopsels. 1. hebt ghy beke-

berfchepde vermaninghen. 2. Volghens de Syno-
de van Dyrrecht moete d'Ouders hare kinderen
tot den Doop op draghen. 3. Ghy doopt de kin-
deren publice inde Kercke / booz al het volck.
Maer zyn dese dinghen beken in Schrif-
tuer? en wat zyn dit anders als Ceremonien?

In't bevestighen vande Dienaren des Woortz/
hebr ghy berfchepde draghen / vermaninghen/
ghebeden / &c. die netghens beken en zyn in
Schriftuer.

In't houwelijck van ghelijcken worden de
Bzupdt ende Bzupdegom berfchepdentlijck ghe-
braecht/eude aenghesproken/sp gheben malkan-
deren de handt/ sp worden vermaent om te kinte-
len/ als oock de ghemepute/ om booz haer te bid-
den/ &c. Mer van al dit/en is beken in Schrif-
tuer/ende ghy hout nochtans dit al-re-marl booz
goedt/ ende niet booz superstitie / ergo niet recht
houden wy oock onse Ceremonien booz goet/ en-
de loochenen die superstitie te wesen / al-hoe-wel
sp allegaer in't bysonder / niet npt-ghedrukt en
staen in Schriftuer: want ick en sie niet waerom
dat ghy meer eenighe ceremonien soude moghen
ghebrycken/die in Schriftuer niet en staen/son-
der nochtans te willen toe-stemmen dat ghy su-
perstittie doet/als wy.

Summa: Om dese aen-spraecke te sluyten; wat
willen wy disputeten / oft onse ceremonien alle-
gaer in't bysonder staen in Schriftuer? oft sy
stryden teghen Schriftuer/ oft niet? Onse recht-
sinnighe Dooz-ouders/ ende de Kercke Christi van
d'eerste 400. jaren hebben die selve ghebryckt/en-
de sy verstonden haer beter aen de Schriftuer/als
ghy / oft ick: Ergo de wijle sy dese ceremonien
hebben onderhouden/ 'tis een seker reecken dat sy
niet en stryden teghen Schriftuer/ maer ter con-
trarien/ ghefondeert zyn op de Schriftuer / doch
op dat ghy niet en soude klagghen & soo kome ick
van de h. Daders tot de Schriftuer.